

द्यायुषं इत्यादिना ललाटादिषु तिलकं दद्यात् । माणवकः शुरोः पादोपसंग्रहणं कुत्रा सारं प्रातः समिधादानविधात्नन समि-
 धादानं कुर्यात् । ततो ह्येकत्र प्रोक्तं कुशोपरि पश्चिमादितः पञ्चक्रमेण स्थापितं जलपूर्णकलसेषु पश्चिमादिक्रमेण एकै-
 कशः कलसां पूर्वे स्त्रिता अञ्जलिना जलं गृहीत्वा आत्मानमभिविधेत् । ततः पश्चिम कलसे जलं गृह्णाति । ॐ येहपुष्यन्तुरग्नयः
 प्रविक्ता गोह उपगोह मयूखो मनोहाः खलो विरुजस्तनुद्विरिन्द्रियहा तान् विजहामि । योरोचनस्तमिह गृह्णामि । इति मन्त्रेण
 गृह्णाति । ततस्तुनाभिविधति । ॐ तेन मामभिविधामि श्रियै वशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसार । येन श्रियमकृतां येनापमृषतां सुरां ।
 येनाकारभ्यः सिद्धतां यद्वा तदश्विनार वशः । इति मन्त्रेण । ततः पूर्वस्थापितं द्वितीयकलसात्तेनैव मन्त्रेण तथैवाञ्जलिं गृहीत्वाभिवि-
 धेत् । ॐ आपो हिर्येति मन्त्रेण । ततश्चतुर्थ कलसात्तेनैव मन्त्रेण तेनैव जलाञ्जलिं गृहीत्वा सिधेत् । ॐ योवः
 शिवतमो रम इति मन्त्रेण । ततश्चतुर्थकलसात्तेनैव मन्त्रेण तथा जलाञ्जलिं आदाराभिविधेत् । ॐ तस्मा अवहमाम वो इति
 मन्त्रेण । ततः पञ्चमादिकलसात्तेनैव मन्त्रेण जलाञ्जलिं गृहीत्वा तुषीमभिविधति । ततो मेखलायुक्ता गत्या त्यजति । ॐ उद्भुतमं
 वरुणपाशममदबाधमं विमथ्यमं प्रथार । अथादित्यं ब्रते वयं तवान्नागसो हदितये श्याम इति मन्त्रेण । ततस्तान् भूमौ त्यक्त्वा
 तुषीं शुचिनूतनवासोहन्यतमं परिधाय आदित्यामुपतिष्ठते । ॐ उद्यान् ब्राह्मभक्तिभिरिन्द्रो मरुद्भिरश्वां सारं यावतिरश्वां सहस्रस-
 निरसि सहस्रमनिं मा कुर्वाविदन्नागमय । ॐ उद्यान् ब्राह्मभक्तिभिरिन्द्रो मरुद्भिरश्वां दिवा यावतिरश्वां । शतसनिरसि शतमनिं
 मा कुर्वाविदन्नागमय इत्यनेन मन्त्रेण । ततो दधितिलान् केशेषु ब्रह्मयित्वा केशान् नखान् वापरित्वा पूर्वा-

॥ * ॥ मर्कटस्य कर्मपद्धतिः ॥ * ॥

सादित दन्तुकार्थेन दन्तुधावनं कुर्यात् । ॐ अन्नाद्याया वृहध्वं नोमो राजायमागमत् । न मे मुखं प्रमाञ्जते यशसा च
भगेन च । इत्यनेन मन्त्रेण । ततः आचम्य स्नापयित्वा सुगन्धिना हस्तावनुलिप्य नानिकायां नुखे च त्रक्यति । ॐ प्राणापानौ
येतर्पय चमूर्ध्ने तर्पय श्रोत्रं मे तर्पय । इत्यनेन मन्त्रेण । ततः सानुलेपनहस्ताभ्यां लाजाञ्जलिं गृहीत्वा पितृतीर्थेन दक्षिण-
न्यान्दिशि दद्यात् । ॐ पितरः शुक्लध्वं । इति मन्त्रेण । ततः मर्कगात्रं सुगन्धिना नुलिप्य जपेत् । ॐ सूचक्षुरहमकिभ्यां
दुरासं । सुवर्चा मुखेन सुश्रुं कर्णाभ्यां दुरासं इति मन्त्रेण । ततो नूतन वामो रजकधोतया परिधापयेत् । ॐ परिधातैश्च
यशोधामैद्य दीर्घायुक्त्या जरदक्तिरशिः शतं जीवामि शरदः सुवर्चा दुरासं रायस्पोषमभिसंव्यारिष्ये । इति मन्त्रेण । ततो यज्ञो-
पवीतं परिदध्यात् । ॐ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं ब्रह्मपतेर्यं सहजं पुरस्तात् । आयुषामग्रां प्रतिभुक् शुभ्रं यज्ञो-
पवीतं बलमस्तु तेजः । इत्यनेन मन्त्रेण । ततः पट्टोत्तरीयं वा परिदधाति ॐ यशसा द्यावापृथिवी यशसेन्द्रारहस्पती यशो
भगश्च माविददाद्यशो मा प्रतिपद्यातां । इत्यनेन मन्त्रेण । ततः पुष्पं गृह्णाति । ॐ या अहरदयमदग्निः श्रद्धारै मेधारै कामन्द्रियाय
ता अहं प्रतिगृह्णामि यशसा च भगेन च । इत्यनेन मन्त्रेण । अथ गृहीत्वा परिदधाति । ॐ यदयशो इप्सरनामिन्द्रश्चकार
विपुलं पृथु । तेन संग्रथिताः सुमनस आवधामि यशो मयि । इति मन्त्रेण । ततः शुक्लवस्त्राङ्गलेन शशिरौ वेष्टनं कुर्यात् ।
ॐ युवा सुवामाः परिवीत आगात् न उच्छ्रेयान् भवति जायमानः । तस्मै वासः कवर उन्नयन्ति स्वाध्याय मनसा देवयन्तः ।
इति मन्त्रेण । ततः सोवर्णकुण्डले कर्णयोः परिदधाति । ॐ अलङ्करणमसि दुराः अलङ्करणं दुराः । इति मन्त्रेण ततश्चमूषी-

अङ्गुरति । ॐ वृत्रस्य कर्णिकामि चक्षुर्का असि चक्षुर्मे देहि । इति मन्त्रेण । ततो दपणेनात्मानमभिवीक्षेत् ॐ रोचिष्
 रमि इति मन्त्रेण । ततश्छत्रं धारयति । ॐ ब्रह्मस्पतेश्छदिरमि पापुानो मामन्तुर्देहि तेजसो वशसो मामन्तुर्देहि । इति
 मन्त्रेण । ततः उपानहो पादयोग्ं ह्वाति । ॐ प्रतिष्ठेश्चो विश्वतो मापते । इति मन्त्रेण ततो वैनवदण्ं गृह्णाति । ॐ
 विश्वेभ्यो मानान्ताभ्य परिप्राहि सर्वतः । इति मन्त्रेण ततो विलादि दण्डं अग्नौ क्षिपेत् । ततो गुरुर्षिवाहपद्मव्युक्त-
 क्रमेण विक्टरपाद्याद्याचमनीयमधुपर्कादिभि शिष्याह्णं कुर्यात् । ततः शान्त्यादकं कृत्वा शिष्यामभिषिच्यानीर्वाद्दं दत्त्वाच्छिद्रा-
 वधारणं कुर्यात् । ततो यथाचारं मङ्गलादिकं कृत्वा शिष्यास्त्रिरात्रं ब्रह्मचारी निरामिषं कुर्यात् ॥ * ॥ इति राजपण्डितश्री पशु-
 पतिस्मृत्यां दशकर्मदीपिकारां समावर्तनपद्धतिः समाप्ता ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

अथ शालाकर्म पद्धतिः ॥ * ॥ तत्र पारस्करः ॥ पुण्याहे शालां कारयेदित्यादि । ततः पुन्ये अहनि कृतनित्यकृत्याः
 शुभलग्ने शुचिराचान्तः वास्तुपूजादि प्रकारेण परिशुद्धारां भूमौ स्वस्तिवाचन पूर्वकं मङ्गलं कुर्यात् । यथा ओमदेत्यादि
 अनुक गोत्रः श्रीअनुक देवशर्मा सर्वसम्पत्तिदिद्विकामः पारस्कारोक्त विधिना शालाकर्महं कुर्यात् । इति मङ्गल्य गणपत्यादि
 नानादेवताः संपूज्य सुस्तारोपनार्थमग्न्यादि चतुर्दिक्षु गर्भं खनित्वा तेषु गर्भेषु ॐ अच्युतार भोमाय स्वाहेति श्रेष्ठेणा
 ज्याहृतिं प्रत्येकं दत्त्वा मन्त्रेणानेन चतुर्दिक्षु चतुरः सुस्तानारोपयति । ॐ इमाम्बुच्छुरामि भुवनस्य नाभिं वसोर्धारां प्रतरणीं
 वसुनाम् । ईहैव क्रवां निमिनोमि शालां केने तिष्ठतु वृत्तमुक्तमाणा । अश्ववती गौमती मृगती मृगहते सोभगाय । आत्मा-

॥ १ ॥ सर्वसंस्कृतपद्धतिः ॥ १ ॥

शिशुवक्रो गावो धेनवो वश्याणाः । आत्मा कुमारसुररुणआवत्सो जगदैः सह । आत्मा परिश्रुत कुम्भ आदध्याः कलसे रूप । क्षेमश्च
 पत्नी रूहती सुवामा ररिनो धेहि सुभगे सुवीर्यात् । अश्वकोमलुर्जमुत्पन्नः वनस्पतिरिव । अति नः पूर्यातां ररिरिदमनुश्रि-
 यो वसान । ततो निष्पन्ने गृहे पुण्ये ररिनि शुभे लग्ने प्रातः आचाराच्छिरः हित मित धान्यात्कः स्मरहित पूर्णकलस पत्नीसमेतो
 गृहं प्रविश्या मातृकापूजां वसोर्धारां ररिश्राद्धं कृत्वा गृहाभ्यन्तरे स्वगृहोक्त प्रकारेणाग्निं संस्थाप्य प्रोक्त्वा गृहस्थापनांतुं
 कर्म कृत्वा चरुं श्रपयेत् । यथा अग्नेः पश्चिमायां दिशि पूर्वस्थापित तण्डुलश्च ॐ वास्तोस्पति अग्नीन्द्र ररहस्पति विश्वदेव
 सरस्वती वाजीभ्य स्वाजुक्तं गृह्यामीति मुक्तिमेकां गृहीत्वा ॐ वास्तोस्पति अग्नीन्द्र ररहस्पति विश्वदेव सरस्वती वाजीभ्य स्वा-
 जुक्तं निर्वपामीति उदूखले निरूप्य ॐ वास्तोस्पति अग्नीन्द्र ररहस्पति विश्वदेव सरस्वती वाजीभ्य स्वा जुक्तं प्रोक्त्वा गृहस्थापनां
 प्रोक्त्वा न्युदकेन प्रोक्षयेत् । एवं सूर्यादेव जन सर्वहिमवत् सुदर्शनवसुरुद्रादित्येशान जगदेभ्यस्वा पूर्वार्हा
 पराक्रमधानिन प्रदोषार्हिरात्र व्यक्तिदेवी महापथाभ्यस्वा । कर्तृविकर्तृ विश्वकर्मोषधि वनस्पतिभ्यस्वा । धातृविधातृनिधिपति-
 स्यान् शिवब्रह्म प्रजापति सर्वदेवताभ्यस्वा । अग्नये श्विक्त्विक्ते स्वा । एवां एहगनिर्वपणप्रोक्त्वाग्नि कृत्वा तुष्ठीं मुक्ति-
 दयश्च एहगनिर्वपणप्रोक्त्वाग्नि कुर्यात् । ततो मूलेनावहत्या शूर्पेण त्रिकलीकृत्य तण्डुलान् प्रक्षाल्य चरुशाल्यां कृत्वा
 दूधं दत्त्वा प्रणीतोदकेनावसिच्याग्नौ चरुमधिश्रपयेत् । ततः सिद्धं चरुं ज्ञात्वा ज्वलदुल्लसुकेन श्वालीमध्यं दृक्त्वा घृतश्रवणे-
 तिधार्या उन्नरस्यान्दिश्यावतार्या पुनश्च तश्रवणेतिधारयेत् । ततः पत्नीसहितो गृहद्वनिर्गत्य ॐ ब्रह्मन् प्रविश्यामीति

ज्ञापयेत् ॐ प्रवेशेति तेनोक्ते ॐ खचं प्रपद्ये शिवं प्रपद्ये इति मन्त्रेण प्रविशेत् । ततो ह्यग्नेः पश्चाद्रूपविश्या-
ज्यभागात्तान् कुशण्डिकां कुर्यात् । तत्र प्रथमं ॐ अग्ने त्वं भवनामादि इति नाम कृत्वा ध्यात्वा संपूज्याहृतिद्वयं जुहोति ।
ॐ इह बहिरिह रमश्च इह धृतिः स्वाहा । ॐ इदमग्नये । ॐ उमृजन्करुमात्रे वरुणे मातरेक्षयन् रायस्पोषमन्मासूदीधरं स्वाहा ।
इदमग्नये । आज्येनैव वास्तुहोमं कुर्यात् । ॐ वास्तोष्पति प्रतिजानीहस्मान् स्वावेशो हनमीरो भवान् । यन्त्रेमहे प्रति-
तन्ने जुवश्च शनोभव द्विपदेशकतुष्पदे स्वाहा इदं वास्तोष्पतये ॥ १ ॥ ॐ वास्तोष्पते प्रतरणे न एधि गयस्कानो गोतिर-
श्वेतिरिन्दो । अङ्गरामस्ते सख्यस्थाम पितेव पुत्रान्प्रति तन्नो जुवश्च स्वाहा । इदं वास्तोष्पतये ॥ २ ॥ ॐ वास्तोष्पते
सहस्रमया सहस्रजाते क्वीमहि । हिरण्ययागात्तु मत्या पाहि क्सेम उतयोगेव वनोयूरं पतिशक्तिभिः सदातनः स्वाहा । इदं
वास्तोष्पतये ॥ ३ ॥ ॐ अमीवहानान्तोवास्तोष्पते विश्वरूपाग्यस्मिन् । सखा सुमेव एधि नः स्वाहा इदं वास्तोष्पतये ॥ ४ ॥
ततः स्थलीपाकस्य जुहोति अवदान धर्मेण । यथा श्रुतिं वृतश्रवणं दत्त्वा चरो वृतश्रवणं दद्यात् । तमेव मेक्कणेनावदाय
अवदानस्थाने चरो वृतश्रवणं दद्यात् । ॐ अग्निमिन्द्रं रुहस्पतिं विश्वान् देवं नूपह्वये । सरस्वतीं वाजीं वास्तु मे ददतु
वाजिनः स्वाहा । इदमग्नीन्द्ररुहस्पतिविश्वेदेवसरस्वतीवाजीभ्यः । पुनस्तथैवादाय ॐ सूर्यां देवं जानान् सर्कान् हिमवन्तुं
सुदर्शनं वसुंश्च रुद्राणादितानीशानं जगदैः सह । एतान् सर्कान् प्रपद्ये इहं वास्तु मे ददतु वाजिनः स्वाहा । इदं सूर्यादेवजन
सर्कहिमवन्सुदर्शनवसुरुद्रादित्येशानजगदैः । पुनस्तथैव गृहीत्वा ॐ पूर्वार्कमपराह्णकोत्तो म ध्यादिना सह । प्रदोष

मर्करात्रकं व्युक्तिं देवीं महापथां । एतान् सर्वान् प्रपद्येहहं वास्तुमे ददतु वाजिनः स्वाहा ॥ इदं पूर्वार्त्वा
 पराह्मधन्दिनप्रदोषार्क्करात्रव्युक्तिदेवीमहापथाभ्याः । पुनस्तथैव गृहीत्वा ॐ कर्तारकं विकर्तारं विश्वकर्माणोवधींश्च वनस्पतीन्
 एतान् सर्वान् प्रपद्येहहं वास्तु मे ददतु वाजिनः स्वाहा ॥ इदं कर्तृविकर्तृविश्वकर्माणोवधिवनस्पतिभ्याः ॥ पुनस्तथैव गृहीत्वा ॐ धातारकं
 विधातारं निधीनां पतिभिः सह । एतान् सर्वान् प्रपद्येहहं वास्तुमे ददतु वाजिनः स्वाहा ॥ इदं धातृविधातृनिधिपतिभ्याः ।
 पुनस्तथैव गृहीत्वा ॐ श्वानं शिवमिदं वास्तु ददतु ब्रह्म प्रजापति सर्वाभ्यो देवताभ्याः स्वाहा । इदं श्वानशिवब्रह्म प्रजा-
 पतिसर्वदेवताभ्याः ॥ ततो भ्रुविर्छमवदानमेकं गृहीत्वा ॐ आयाश्चान्नेर्बषट् कृतं यत् कर्मणो हरिरीचं देवागातृविदः
 स्वाहा । इदमग्नये विस्तिरुते ॥ ततो महाव्याहृति होमादिकं कृत्वा ब्रह्मणे दक्षिणान्दद्यात् । तत उदुम्बर पलाशानि जलादि
 सक्तीरानि दुर्वागोमयदधिमधुघृतकुशववांश एतान् सर्वान् कांश्च पात्रे कृत्वा गृह्य नागदन्तशिक्यादीनि गृह्यभिर्भिहितानि
 देवतास्थानानि प्रदिक्षान्येवोपस्थानानि च त्रुष्णं प्रोक्षयेत् । ततस्तैश्चैव देव्येण गृह्यान्निकोणमभियुषति । ॐ श्रींश्च त्वा य-
 शश्च पूर्वे सक्नो गोपायेतामिति । नैर्धतकोणमभियुषति । ॐ यज्जश्च त्वा दक्षिणे सक्नो गोपायेतामिति । वायुकोणमभि-
 युषति । ॐ अन्नंश्च त्वा ब्राह्मणांश्च पश्चिमे सक्नो गोपायेतामिति । ईशानकोणमभि युषति ॐ उर्कश्च त्वा सूनृताश्चोत्तरे सक्नो
 गोपायेतामिति । ततो गृह्याद्विनिर्गत्य पूर्वाभिमुखीभूय गृह्य दिश उपतिष्ठते । तत्र गत्वा कृताञ्जलिस्तुर्धन् आदौ
 पूर्वस्थां । ॐ केताच मामुकेताच पुरस्तादगोपायेतामित्यर्निर्के केतादिभ्याः मुकेतातो प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पुरस्ता-

॥ * ॥ नमो गणेशाय । अस्ति नो मिमीतामर्शिनो भगः अस्ति देव्यादितेरर्गर्गः । अस्ति पुषा अशुरो दधातु नः अस्ति द्यावापृ-
थिवी सूचेतुना अस्तये वायुमुपक्रुवामहै सोमं अस्ति भुवनस्य यम्पतिः । अहम्पतिं सर्वगर्गं अस्तये अस्तय आदित्यासो भवन्तु
नः । विश्वेदेवा नो आद्याः अस्तये वैश्वानरो अशुरग्निः अस्तये । देवा भवन्तु भवः अस्तये अस्ति नो रुद्रः पात्रं हसः । अस्ति
मित्रावरुणा अस्ति पथे रेवती अस्ति न इन्द्रश्चाग्निश्च नो आदिते रुधि । अस्ति पन्थामनुचरेम सूर्याचन्द्रमसाविव । पुनर्द-
दता व्रता जानता सङ्गमेमहि अस्तयनं तार्क्यमरिष्टनेमिर्महद्भुतं रायसं देवताणाम् । अशुरग्निन्द्रसखं समंश्च ब्रह्मदशो
नावगिवारुहेम । अंहोमुचमाप्तिरसं गयं अस्त्यात्रेरं मनसा च तार्क्यं प्रथतपानिः शरणं प्रपद्ये अस्ति सहाधेश्व भयं नो
हस्त । अथायुष्यसूक्तम् । ॐ अथायुष्यं ब्रह्मवर्चसम् । रायस्पोषमोद्विदं । इदं हिरण्यं अर्द्धं विशतादिमम् । ॐ न
तद्रक्षांसि न पिशाचाश्चरन्ति । देवा नामोजः सहोजः प्रथं हेतं यो विभर्ति दार्क्यायं स देवेषु कृणुते
दीर्घमायुः स मनुष्येषु कृणुते दीर्घमायु ॥ * ॥ अथ वसुधारामन्त्रः । ॐ शतधारं वायुमर्कं अर्द्धिदं नृचक्षुसे अतिचक्षते
हविः । ये प्रगन्ति प्रचरिच्छन्ति सङ्गमेते दक्षिणां दुहते सप्तमातरम् ॥ सामगानाम् । ॐ यद्वर्षे हिरण्यस्य यद्वा वर्षे
गवानुत । सतस्य ब्रह्मणे वर्चसेन वा संसृजामसि । यजुर्वेदिनाम् । ॐ वसोः पवित्रमसि शतधारं वसोः पवित्रमसि
सहस्रधारम् । देवस्य सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सुप्तु । कामधुक् ॥ * ॥ * ॥ * ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । प्रथमं कृतनित्यक्रियः कर्त्ता छायामणुपमागत्य कृतपादशोचः आचम्य विष्णुं स्मृत्वा तण्डुलान् गृहीत्वा

ॐ स्वस्ति भवन्ते। क्रवन्तु इति त्राक्षगान् पृच्छेत् । त्राक्षगान् ॐ स्वस्तिगृहीत्वा ॐ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्तिनः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति
 न स्तार्कोहरिषनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु । ॐ स्वस्ति स्वस्ति स्वस्ति । अयमारुतः शुभाय भवतु इति स्वस्तिवाच्यं संकल्प्यं कुर्यात् ।
 कुशतिलजलान्यादाय उतरामुखः । विष्णुरे। तं सदद्यामुके यासि अमुक पक्षे इमुक तिथौ अमुक गोत्रेः श्रीअमुक देवशर्मा अमुक
 गोत्रस्य मत्पुत्रस्य श्रीअमुक देवशर्माणः अमुक कर्माद्भूत गणपत्यादि नाना देवता पूजापूर्वक महीगङ्गादिभिः शैः शैश्वर्मन्त्रैः
 शुभ गङ्गाधिवासनं कर्माहं करिष्ये । इति संकल्प्य ॐ यज्जा एतो दूरमुदैति दैवतं तदमुपुस्य तथैवेति दूरक्रमं ज्योतिषां
 ज्योतिरेकं तन्म मनः शिव संकल्पमस्तु । संकल्पते इमिन् कर्षणि सिद्धिरस्तु । इति पठेत् । ततः आसनशुद्धि
 प्राणायामौ कृत्वा घटस्थापनं कुर्यात् । यथा भूमिं धृत्वा । ॐ तूरामि भूमिस्यदितिरसि विश्वधारा विश्वस्य भूवनस्य धत्री पृथिवी
 यच्छ पृथिवीं दृग्भुं ह पृथिवीं मा हिग्भुंसीः । धान्यं धृत्वा ॐ धान्यमसि धिनुहि देवान् धेनुहि यज्जं धिनुहि यज्जपतिं हिनुहि
 मां यज्जन्यम् ॥ घटं धृत्वा ॐ आजिष्य कलसं महा त्वा विशन्तु नदवः पुनरुर्जा निवर्तस्य । मा नः महत्प्रं धुक्कोरुधारा
 पयस्वती पुनर्माविशताद्रयि । जलं धृत्वा ॐ वरुणस्योत्तुन्नमसि वरुणस्य स्रक्तः सज्जनीहो वरुणस्य खत सदन्यासि वरुणस्य खत
 सदनी मा सीद ॥ पल्लवं धृत्वा । ॐ अश्वथे वो निषदनं पर्णे वो वसतिः कथाः । गोडाज इत किलासनं यच्छ वत पूरुषम् ।
 फलं धृत्वा ॐ याः फलिनीया अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः । बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुखत्रं हसः ॥ पुष्पं धृत्वा
 ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्या अहोरात्रे पार्श्वे नक्त्राणि रूपमशिनो व्याभम् । इति निषाणामुष्म ईषाण । सर्वलोकनाईषाण

॥ * ॥ मर्कसंस्कृतपद्धतिः ॥ * ॥

नमस्कृत्या गौर्यादिमातरः कमध्वमिति विनर्जयेत् । अथ वसुधाराः । नातिप्रमाणं स्थाने भित्तौ सप्तधारा दद्यात् अनेन
मन्त्रेण । ॐ शतधारं वायुमर्कं अर्धिवं नृचक्रसंज्ञे अभिचकते हविः । ये प्रणतिं प्रचरिच्छंति सन्ने ते दक्षिणां तुहते
सप्तमातरम् । ततस्तान् धारासु सिन्दूरतिलकं दत्त्वा ॐ चेदिराजवसो ईहा गच्छेत्यावाह्यं ॐ चेदिराजाय वसवे नमः इति
पद्यादिभिः संपूज्य नमस्कृत्या ॐ चेदिराजवसो कमध्वेति विनर्जयेत् । अथारुष्यासूक्तम् । ॐ आरुष्यां ब्रह्मवर्चस्यं रारम्पो-
यथोद्भुदम् । ॐ न तद्रक्षांदि न पिशाचाश्चरन्ति । देवानामोजः प्रथमं ह्येतद्यो विभर्ति दक्षायणं स देवेषु कृणुते दीर्घ-
मायुः स मनुष्येषु कृणुते दीर्घमायुः ॥ इत्यारुष्यां बह्वृचागिति ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

अथ ऋष्येदिनां नान्दीमुखश्राद्धम् । कर्त्ता प्राङ्मुखः प्रथमं यज्ञेश्वरं संपूज्य कृताञ्जलिः पठेत् । ॐ यज्ञेश्वरो हव्यं समस्तं कव्यं
भोक्त्वाव्ययात्वा हरिरीश्वरो हव । तं सन्निधानादपयान्तु मदो रक्षांस्यशेषाण्यसुराश्च मर्के । अनादिनिधनज्ञानमित्यानन्द जनार्दिन ।
मयात्र श्राद्धे कर्तव्ये सन्निध्यं कुरु केशव । भो यज्ञेश्वर अत्र अधिष्ठाता भव । ततो ब्राह्मणस्थापनक्रमः । कर्त्ता उदङ्मुखः सर्वदक्षिणे
पूर्वमुखो देवब्राह्मणो तद्वामे मातृब्राह्मणो तद्वामे पितृब्राह्मणो तद्वामे यज्ञेश्वरः । ततः ॐ सहस्रशीर्षा पुरुवः सहस्राक्षः सहस्रपां-
सत्रुमिः विश्वतो रत्ना अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम् । ॐ गन्धद्वारां दुराधर्यां नितापुक्तां करीषिणीम् । ईश्वरां सर्वभूतानां तामिहोपह्वये
श्रियन् इति कुशब्राह्मणान् संस्थाप्य द्वाण्यां संस्थाप्य दर्भमरब्राह्मणेभ्यः पाद्यादितामूलान्तं दत्त्वा सकुशेषु देवब्राह्मणादिषु अथ पा-
त्रेषु स्थापयेत् । ततो भोज्येत्सर्गाः । द्वापकरणाग्नौभोज्येभ्यो नमः इति द्विरभ्यर्च्य एतं संप्रदानं ब्राह्मणाय नमः एतदधिपतये

॥ * * * * * ॥

ভবিষ্যতি তত্র ভবন্ত্যাং ক্ষণো দীয়তাং । তাভ্যামনুজ্ঞাতঃ । ॐ অক্রোধনৈরिति পঠেৎ । এবং পিতৃপক্ষে মাতামহপক্ষে হপি ।
 বিষ্ণুপক্ষে ॐ অদ্যেত্যাদি শ্রাদ্ধরক্ষক শ্রীমহাবিষ্ণো নান্দীমুখশ্রাদ্ধং ভবিষ্যতি তত্র শালগ্রামে শিলারূপিণা ভগবতা ক্ষণো
 দীয়তাং । তেনানুজ্ঞাতঃ । ॐ অক্রোধনৈরिति পঠেৎ । সর্বশেষে বিষ্ণুপক্ষঃ । সর্বত্র স্বাগতমिति বদেৎ । সুস্বাগতমिति প্রত্যা-
 ত্তরম্ । এবং বসুসত্যসংজ্ঞকা বিশ্বে দেবাঃ স্বাগতম্ । সুস্বাগতমिति প্রতিবচনম্ । এবং মাতৃপক্ষে পিতৃপক্ষে মাতামহপক্ষে
 বিষ্ণুপক্ষে হপি । দৈবে পাদ্যস্থানে বর্তুলমণ্ডলং কৃত্বা বসুসত্যসংজ্ঞকানাং বিশ্বেবাং দেবানাং পাদ্যস্থানে ইদং দর্ভাসনং অয়ং গন্ধঃ
 ইদং পুষ্পং ॐ বসুসত্যসংজ্ঞকা বিশ্বে দেবা ইদং বঃ পাদ্যং ॐ শনো দেবীরভিক্ষয়ে আপো ভবন্তু পীতরে । শংযোরভিশ্র-
 বন্তু নঃ । ইতি জলগণ্ডুষং দদ্যাৎ । মাতৃপক্ষে অমুক গোত্রাণং নান্দীমুখীনাং মাতৃপিতামহী প্রপিতামহীনাং অমুক্যমুক্যমুকী
 দেবীনাং পাদ্যস্থানে ইদং দর্ভাসনং অয়ং গন্ধঃ ইদং পুষ্পম্ । ॐ অমুক গোত্রা নান্দীমুখ্যঃ মাতৃপিতামহী প্রপিতামহঃ অমুক্য-
 মুক্যমুকী দেব্য ইদং বঃ পাদ্যং ॐ শনো দেবীরिति জলং দদ্যাৎ । এবং অমুক গোত্রাণাং নান্দীমুখানাং পিতৃপিতামহ
 প্রপিতামহানাং অমুক্যমুক্যমুক দেবশর্মাণাং পাদ্যস্থানে ইদং দর্ভাসনং অয়ং গন্ধঃ ইদং পুষ্পম্ । অমুক গোত্রা নান্দীমুখাঃ
 পিতৃপিতামহ প্রপিতামহাঃ অমুক্যমুক্যমুক দেবশর্মাণ ইদং বঃ পাদ্যং ॐ শনো দেবীরिति জলং দদ্যাৎ । এবং মাতামহপক্ষে-
 হপি । ততো বিষ্ণুপক্ষে পাদ্যস্থানে ইদমাসনং অয়ং গন্ধঃ ইদং পুষ্পম্ । শ্রাদ্ধরক্ষক মহাবিষ্ণো ইদং তে পাদ্যং ॐ শনো
 দেবীরिति জলং দদ্যাৎ । ॐ বসুসত্যসংজ্ঞকা বিশ্বে দেবা অয়ং বো বিষ্ণুর আধ্বম । অত্রোপবিশন্তু ভবন্তুঃ । মাতৃপক্ষে

अमुक गोत्रा नान्दीमुख्याः मातृपितामही प्रपितामहः अमुकामुक्तामुकी देव्याः अयं वो विस्तर आध्वं । अत्रोपविशन्तु
 भवन्तुः । एवं पितृपक्षे मातामहपक्षेऽपि विस्तरौ देवः । ततः श्राद्धरक्षकं त्रीमहाविषेण अयं ते विस्तर आध्वं । अत्रो-
 पविशतु भवान् । ततः ॐ अपहता सुरा रक्षांसि पिशाचा यक्ष्यन्ति पृथिवीमनु । अन्यत्रेतो गच्छन्तु वृत्रेषां गतं मनः ।
 इति मन्त्रेण श्राद्धदेशाद्राक्षसादीनपसार्था । ॐ उदीरतामवर उत परास उन्मथामः नान्दीमुखाः पितरः सोम्यासा । अमूरुर्दुर्भव-
 रुका ऋतञ्जास्तुना इवन्तु नान्दीमुखाः पितरो हवेषु । इति मन्त्रेण श्राद्धदेशं हवींषि च प्रोक्षयेत् । केचिं गायत्र्या हविः
 प्रोक्षगमिच्छन्ति । विश्वदेवहानं गायत्र्या प्रोक्ष्य ॐ कुरुक्षेत्रं गयागङ्गाप्रभासपुष्कराणि च । पुण्यान्येतानि तीर्थानि श्राद्धकाले
 भवन्ति ह । ॐ देवताभ्यो नान्दीमुखेभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च । नमः पुष्ट्यै च स्वाहायै नित्यमेव नमो नमः । त्रिः
 पठेत् । ततो मृज्जलेन श्राद्धीयं द्रव्यं प्रोक्षयेत् । पुण्डरीकाक्षाय नमः । गायत्र्या हविःप्रोक्षगम् । रक्षार्थमुदकपात्रं त्राङ्गणम्
 वामभागे सदलतुलसीपत्रसमवन् स्थापयेत् । रक्षोघ्नस्त्रमसि । ततो हनुज्जा । विश्वदेवपक्षे जलगण्डूषं दद्यात् कृताञ्जलिः ।
 ॐ अद्येत्यादि अमुकगोत्रस्य मत्पुत्रस्य त्रीअमुक देवशर्मणः शुभानुकर्मण्यभ्युदयार्थं । अमुक गोत्राणां नान्दीमुखीनां मातृ-
 पितामही प्रपितामहीनां अमुकामुक्तामुकी देवीनां अमुक गोत्राणां नान्दीमुखानां पितृपितामहप्रपितामहानां अमुकामुका-
 मुक देवशर्मणां अमुक गोत्राणां नान्दीमुखानां मातामहप्रमातामहसुद्धप्रमातामहानां अमुकामुकामुक देवशर्मणां रुद्धि-
 श्राद्धार्थं वसुसत्यासंस्तकानां विश्वेषां देवानां रुद्धिश्राद्धं आमन्नाभ्यां सुताद्युपकरणसमेताभ्यां सयबोदकाभ्यां दत्तमय-

বসুদত্যসংস্কৃতো বিশ্বভ্যো দেবেভ্যো বো জুটং গৃহামি। ইত্যুৎপূর। ওঁ বসুদত্যো বিশ্বদেবাঃ অর্ধো সস্পন্নো। সুন-
 স্পন্নো সুনস্পন্নো স্তঃ ইতি প্রত্যুত্তরম্। ওঁ বসুদত্যো বিশ্বে দেবা দৈবে কণঃ ক্রিয়তাম্। প্রাপ্নুভ্যং ভবন্তো ইত্যুক্তে।
 প্রাপ্নুবাব ইত্যুত্তরম্ ততঃ দর্ভেগাচ্ছাদ্য ওঁ স্বাহাধ্যা ইতি ব্রাহ্মণসমীপং নীত্বা স্থাপয়েৎ। ততো মাতৃপক্ষে চত্বকোণ যগুলো-
 পরি দর্ভত্রয়ং পাতরিত্বা তদুপরি অধোমুখানি পাত্রানি পাতরিত্বা উত্তানীকৃত্য গারত্র্যা প্রোক্ষ্য এবং পিতৃপক্ষে মাতামহপক্ষে
 হপি। ওঁ পবিত্রে হ্রৌ বৈকুবো। ইতি নখব্যতিরেকেন হিত্বা ওঁ বিষ্ণোর্মস। পূতে হ ইত্যভ্য পাত্রত্রয়ে স্থাপয়েৎ। ওঁ
 যবোহমি সোধদৈবভোগে গোসবো দেবনির্মিতঃ। পূত্রমস্তিঃ পূতঃ পুট্যা নান্দীমুখান্ পিতৃন্ লোকান্ প্রীণামি নঃ স্বাহা।
 ইতি যবান্ দত্ত্বা ওঁ শনো দেবীরিতি জলং দত্ত্বা পূর্বোক্তে গহ্বপুষ্পে দত্ত্বা তুক্ষীং দুর্বাকতাদীনি দদ্যাৎ। ওঁ নান্দীমুখীভ্যো
 বাতৃভ্যো বো জুটং গৃহামি ইত্যুৎপূর। এবং নান্দীমুখীভ্যঃ পিতামহীভ্যো বো জুটং গৃহামি। নান্দীমুখীভ্যঃ প্রপিতামহীভ্যো
 বো জুটং গৃহামি। এবং পিতৃপক্ষে মাতামহপক্ষেহপি। বিতৃপক্ষে পাত্রমেকং পাতরিত্বা পবিত্রাদিকং দত্ত্বা সংস্থাপ্য তত
 আবাহনম্ আদৌ বিশ্বদেবপক্ষে কুশম্বদুর্বাদীন্ গৃহীত্বা ওঁ বসুদত্যসংস্কৃতান্ বিশ্বান্ দেবান্ আবাহয়িষ্যো। ওঁ আবাহয়
 ইত্যনুজ্ঞাতঃ। ওঁ বিশ্বে দেবো স আগতঃ শৃগুভ্যম ইমং হবং এদং বহ্নির্বিদত। ইত্যাবাহ
 ওঁ বিশ্বে দেবাঃ শৃগুতেমং হবং যে মে অন্তরীক্ষে য উপদ্যবিষ্ট যে হরিজিহ্বা উত বা যজত্ৰা আসাদ্যামিন্ বহিষি মানয়ধ্বম্
 ওঁ ওষধয়ঃ সমযদন্তু সোমেন মহ রাজ্ঞা যম্নৈ কণোতি ব্রাহ্মণস্বং পারয়ামসি। ইতি ব্রাহ্মণে যবান্ দদ্যাৎ। ওঁ আগচ্ছন্ত

॥ ॥ सर्कदं कर्मपद्धतिः ॥ ॥

महाभागा विश्वे देवा महाबलाः । ये यत्र विहिताः श्राद्धे सावधाना भवन्त ते । इति पठेत् । ॐ सावधानाः अ इति प्रत्याह्वरम् ।
 ततः पितृदिपक्षे । ॐ नान्दीमुखान् पितृनावाहयिष्ये । आवाहय इतान्नुज्जातः । मातृपक्षे पितृपक्षे मातामहपक्षेऽपि
 एकदैवाहनं पृथगावाहनं नास्ति ॥ ॐ उगल्लुत्वा निधीमहाशक्तः समिधीमहि उगल्लुत्वा आवह नान्दीमुखान् पितृन् हविषे
 अन्तवे । अग्निस्वाहाः नान्दीमुखाः पितर इहागच्छत । सदाः सदाः सदात् सुप्रगीतयः । अन्ना हवींषि प्रयतानि बर्हिष्यामारिं
 सर्कवीरं दधातन । ॐ आयास्तु नो नान्दीमुखाः पितरः सौम्यासो गन्तीरेः पथिभिः पूर्किनेभिः । प्रजामन्मन्त्रं ददतो
 रयिषु शतसारदक्ष । ॐ आयास्तु नो नान्दीमुखाः पितरः सौम्यासो अग्निस्वाहाः पथिभिर्देवघानैः । अग्निन् यजेत् पूष्ट्या
 मदन्ताधिक्रवन्त ते हवन्तुमान् ॥ इति पितृनावाह यवान् मातृपितृमातामहत्राकणेषु दद्यात् । ॐ सहस्रशीर्षेति विकोरावाहनम् ।
 देवपक्षे अर्घ्यपात्रद्वयं वागहस्ते निधाय दक्षिणहस्तेनाच्छाद्य ॐ या दिव्या आपः परमा संवभुवुषा अन्तरीका उत पार्थिवीषा
 हिरण्यवर्णा यज्जिरास्ता न आपः शिवाः संशोनाः सुहवा भवन्तु । ॐ वसुसंज्जका विश्वे देवा एतावर्थो वो नमः । इत्युत्-
 सृज्य दद्यात् । ॐ अर्चत प्रार्चत प्रियमेधासोऽर्चत अर्चन्तु पुत्रक उत पूर्ण धुक्त्वाचर्त । पादादिशिरः प्रभृति सर्कगात्रेभ्यो नमः ।
 इति पुष्पात्तरं दद्यात् । ततो मातृपक्षे कुशाक्याटनम् । अर्घ्यपात्रं वागहस्ते कृत्वा दक्षिणहस्तेनाच्छाद्य ॐ या दिव्योति
 पठित्वा विकुरोत् अमुक गोत्रे नान्दीमुखि मातरमुकीदेवि एव ते हर्षो ये हत्र त्वामत्रानु नमः । इत्युत्सृज्य दद्यात् । ॐ अर्चत
 इति पठन् पादादिशिरः प्रभृति सर्कगात्रेभ्यो नमः । इति पुष्पादि दद्यात् । शेषजलं किञ्चिदर्घ्यपात्रे रक्षेत् । पात्रकं स्वहाने

स्थापयेत् । एवं पितामहीप्रपितामहीभ्यां दद्यात् । एवं पितृपक्षे मातामहपक्षेऽपि दद्यात् । ततो विरूपक्षे ॐ वा दिव्योति
पठित्वा ॐ श्राद्धरक्षक त्री महाविष्णो एष ते हर्षो नमः । इति दद्यात् । अर्चतेति पठन् पाद्यादि शिरः प्रभृति सर्वगात्रेभ्यो
नमः । इति पुष्पादि दद्यात् । ततः सर्वपात्रजलं पितृपात्रे आनीय प्रपितामहपात्रेणाच्छाद्य ॐ नान्दीमुखेभ्यः स्नानमसि
इति स्वामे कुशोपरि न्युज्जं स्थापयेत् । तद्रुपरि कुशान्तरं दत्त्वा गोत्रयत्पर्यान्तं न स्पृशेत् । ततो गङ्गादिदानम् । ॐ
वसुसत्यमंजुका विश्वेदेवा एतानि वो गङ्गपुष्पधूपदीपाच्छादनानि नमः । इत्येसृज्य अयं वो गङ्गः एतद्वः पुष्पं एष
वो धूपः एष वो दीपः एतद्व आच्छादनं सर्वसम्पूर्णार्थं तामूलं दद्यात् । जलं स्पृष्ट्वा मातृपक्षे ॐ अमुक गोत्रा नान्दीमुखेभ्यः
मातृपितामहीप्रपितामहः अमुक्यमुक्यमुकी देव्यः एतानि गङ्गपुष्पधूपदीपाच्छादनानि नमः । इत्येसृज्य अयं ते गङ्ग एतद्वे
पुष्पं एष ते धूपः एष ते दीपः एतद्वे आच्छादनं सर्वसम्पूर्णार्थं तामूलम् । कृताञ्जलिः । ॐ अर्चनं सम्पूर्णं संकल्पसिद्धिर-
द्विति भवत्यो ब्रुवन्तु । ॐ अस्तु संकल्पसिद्धिरिति प्रत्युत्तरम् । एवं पितृपक्षे मातामहपक्षेऽपि । ततः ॐ अर्चनं सम्पूर्णं
संकल्पसिद्धिवद्विति भवत्यो ब्रुवन्तु । ॐ अस्तु संकल्पसिद्धिरद्विति प्रतिवचनम् । ॐ गङ्गादिदानमिदमच्छिद्रमद्विति । ॐ अस्तु
इत्युत्तरम् । विरूपक्षे ॐ श्राद्धरक्षक त्री महाविष्णो एतानि ते गङ्गपुष्पधूपदीपाच्छादनानि नमः । इत्येसृज्य एष ते गङ्गः एतद्वे
पुष्पं एष ते धूपः एष ते दीपः एतद्वे आच्छादनम् । ॐ अर्चनं सम्पूर्णं संकल्पसिद्धिरद्विति भवान् ब्रवीतु । ॐ अस्तु
संकल्पसिद्धिरिति प्रत्युत्तरम् । ॐ गङ्गादिदानमिदमच्छिद्रमस्तु । ॐ अस्तु इति प्रत्युत्तरम् । ततो घृतान्नमन्नादाय पञ्चश्रेष्ठं

ब्राह्मणं पृच्छेत् । ॐ अग्नें करिष्ये । ॐ कुरुष्व इति सर्कसान्शुभ्यां दक्षिणं जानुं पातयित्वा उदङ्मुखो दक्षिणोपवीतो
 देवतीर्थे जुह्यात् । अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा । ॐ अग्नये कव्यवाहनाय इदं नमः । ॐ सोमय नान्दीमुखाय पितृमते स्वाहा
 सोमय नान्दीमुखाय पितृमते इदं नमः । आभ्यां मन्नाभ्यां आहृतिद्वयं हत्वा तुष्ठीं वारद्वयञ्च जले जुह्यात् । ततो
 दैवादिक्रमेण हतशेषं सर्कपात्रेषु परिवेशयेत् । पितृार्थं किञ्चिद्रक्षेत् । ततो बहतरान्नव्याङ्गनादिकं ममृतं सजलं
 दत्त्वा दैवादिक्रमेण पात्रसमीपे उपविश्य पात्रं जलेन प्रदक्षिणं परिविच्य ॐ पृथिवी ते पात्रं द्यौरपि-
 धानं ब्राह्मणस्तु मुखे जुहोमि । ब्राह्मणानां त्वा प्राणापानयोज्ज्वहोम्यक्तमसि । मैवां क्क्षेत्ताममुत्रामग्निं लोके । इति
 पात्रमभिमन्त्र्य अतो देवा अवस्तु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे । पृथिव्याः सप्तधामभिः । ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ।
 समूत्तमं पांशुले । इत्यग्ने हनखमद्भुत्तं निवेश्य विष्णे हव्यां रक्तस्य इदमन्नं इदं हविः इमा आपः एतान्युपकरणानि । इति निवेद्या
 दैवे तुष्ठीं यवान् दद्यात् । मात्रादिपक्षे ॐ यवोऽसि यवयाम्भदेशो यवयारातीः । दिवे त्वा अन्नरीक्याय त्वा पृथिवी त्वा शुक्लां
 लोका नान्दीमुखाः पितृसदनाः पितृसदनमसि । इत्यग्ने यवान् दद्यात् । मधुवातास्थाने । ॐ उपार्त्स्य गायतानरः परमानायेनवे ।
 अपि देवा इयङ्कते ॐ ये त्वा हि हत्ये मधवन्न वर्द्धन्ये हरि वो ये गरिष्ठे । ये त्वा नूनमनुमदन्ति विप्राः पिबेन्द्र सोमं सगणो
 मरुद्भिः । ॐ जनिष्ठा उग्रः सह सेतुवायमन्द्रं षजिष्ठो बहुलाभिमानः । अवर्द्धनिन्द्रं मरुताश्च दद्रु माता यद्वीरदधनध्वनिष्ठाः । ॐ
 त्वाङ्गु न इन्द्र रत्रहन्नस्माकमर्द्धमागहि । महान्नीभिर्रुतिभिः । प्रहृमिन्द्रः प्रहृतिष्ठाभिर्विष्वा असि स्पृशः । असि स्पृहा जनिता विश्व-

॥ १ ॥ सर्वज्ञः सर्वशक्तिः ॥ १ ॥

इत्युत्सृजेत् । ॐ मधु मधु मधु इति गायत्रीं जपुः । ॐ यथामुखं वाग्धतो जुषस्व । इति पठेत् । ततः कृताञ्जलि । ॐ
देवताभ्यां नान्दीमुखीभ्याः पितृभ्याश्च महायोगिभ्या एव च । नमः पुष्टैः स्वाहायै नित्यमेव नमो नमः इति त्रिः । ॐ सहस्र
नीषीं पूरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । सभूमिं सर्वतो भूत्वा अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम् । ॐ योगीश्वरं याज्जबन्क्यां सम्पूज्य मुनयो-
क्तवन् । वर्णाश्रमेतराणां नो क्रहि धर्मानशेषतः । मन्त्रिविक्रुहारीतयाज्जबन्क्यां नोऽङ्गिराः । यमापस्तम्बस्यर्ताः कात्यायनरुहम्पती ।
पराशरव्यासशङ्खलिखितादङ्गोतमो । सातातपो वशिष्ठश्च धर्मशास्त्रप्रयोजकाः । ॐ तद्विषेणः परमं पदं सदा पश्यान्ति श्रयः
दिवीव चक्षुराततम् । ॐ दुर्योधनो मनुजयो महाक्रमः स्कन्धः कर्णः शकुनिस्तुश्च शाखा दुःशासनः पुष्पफले समृद्धे मूलं राजा
धृतराष्ट्रो मनीषी । ॐ युधिष्ठिरो धर्मयो महाक्रमः स्कन्धोऽर्जुनो भीमसेनोऽश्च शाखा नान्दीमुखो पुष्पफले समृद्धे मूलं कृष्णे ब्रह्म
च ब्रह्मणाश्च । ॐ सप्तव्याधा दशार्णेषु युगाः कालाङ्गरे गिरो । चक्रवाकाः शरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे । तेऽपि जाताः कुरु-
क्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः । प्रहिता दूरमन्धानं युयुंतेभ्योऽवसीदत । इति पठेत् । ॐ वसुसतो विश्वे देवाः सम्पन्नम् ।
सुसम्पन्नमित्युत्तरम् । मातृपक्षे ॐ अमुक गोत्रा नान्दीमुख्या मातृपितामहीप्रपितामहः अमुक्यमुक्यमुकी देवाः सम्पन्नम् । एवं
पितृपक्षे मातामहपक्षे च । विष्णुपक्षे ॐ आद्वरकक त्री महाविषेण सम्पन्नम् । सुसम्पन्नमित्युत्तरम् । ॐ वसुसतो विश्वे देवाः
तृप्ताः स्युः । तृप्ताः स्युः इत्युत्तरम् । अमुक गोत्रा नान्दीमुख्या मातृपितामहीप्रपितामहः अमुक्यमुक्यमुकी देवाः तृप्ताः स्युः । तृप्ताः
स्युः इत्युत्तरम् । एवं पितृपक्षे मातामहपक्षेऽपि तृप्तिप्रश्नः । ॐ आद्वरकक त्री महाविषेण तृप्तोऽसि । तृप्तोऽसि इत्युत्तर-

॥ * ॥ अथेदि नान्दीमुखेऽङ्गं ॥ * ॥

रम् । शेषमन्नमप्यास्ति किं कर्तव्यम् । ईष्टैः सह भुज्यातां इत्युत्तरम् । ततो हग्निदक्षां । ततः पूर्वाग्रेषु दत्तेषु यवोदकं
दत्त्वा अन्नपिण्डं गृहीत्वा ॐ ये हग्निदक्षा मध्ये दिवः स्वधरा मादयन्तो तेभिः स्वरालसुनीनिमेतां यथावशः तन्नं कम्पयस्व ।
ॐ ये हग्निदक्षा ये हनग्निदक्षा ये वा जाताः कुले मम । भूमौ दत्तेन पिण्डेन तृप्ता यान्तु परां गतिम् । इति यवोदकेन सार्द्धं पिण्डं
दद्यात् । ॐ अग्निदक्षेभ्यो हनग्निदक्षेभ्यो हन्यं कुले प्रसूतयतेभ्य एव पिण्डो नमः इति वदेत् । कृताञ्जलिः । ॐ येषां न माता
न पिता न वन्दुर्नैवान्सिद्धिर्न तथान्नमस्ति । तत्तृप्तये हन्यं भुवि दत्तमेतत् प्रयास्तु लोकार सुखाय तद्वत् । इति पठित्वा पुन-
र्जलं दत्त्वा हस्तं प्रक्षाल्य हरिं स्रुत्वा ॐ अन्नतापिधानमसि स्वाहा इति ब्राह्मणेभ्य आपोशानं दत्त्वा ॐ पिण्डानमहं करिष्ये
इत्युक्ते ॐ कुरुस्व इत्युत्तरम् । ततः पिण्डस्थाने ॐ निहग्नि सर्कं यदमेधावद्वेदकताश्च सर्के हन्युरदानवा मया । रक्षांसि यक्षाः
नपिशाचसंघा हता मया यातुधानाश्च सर्के । इति मन्त्रेण ईशानादितः पूर्वाग्रं अक्तादशमगुलं कृत्वा कुशान् गृहीत्वा ॐ अपां
मेध्यां यज्जियं सदेवत् पिण्डं शिवमस्तु ते । आच्छेत्तारो मारियं जीवामि शरदम् । इति मन्त्रेण कुशपत्रमेकं गृहीत्वा तस्य
पश्चिम देशे ॐ अपहता सुरा रक्षांसि वेदिषद इति रेखा त्रयमूलिष्य तत्र कुशानास्तूर्या प्रोक्त्या ॐ शुक्लन्तां नान्दीमुखाः पितरः
इति कुशोपरि यवोदकं दत्त्वा ततः एकं कुशपत्रं गृहीत्वा ॐ आरान्तुनो नान्दीमुखाः पितरो मनोजवमः । इति कुशपत्रमेकं
हित्वा क्षिपेत् । ततो बहतरं कुशान् गृहीत्वा ॐ श्चानं नान्दीमुखेभ्यः पितृभ्यः स्वाभराम्यहम् । अस्मिन् मीदन्तु ये नान्दीमुखाः
पितरः सोम्या पितृपितामहप्रपितामहाश्चानुगैः सह । इति पूर्वाग्रान् कुशान् पातरित्वा पिण्डस्थानत्रये । ॐ शुक्लन्तां नान्दी-

मुख्या मातरः । ॐ शुक्लन्तां नान्दीमुखाः पितामहाः । ॐ शुक्लन्तां नान्दीमुखाः प्रपितामहाः । एवं ॐ शुक्लन्तां नान्दीमुखाः पितरः ।
 ॐ शुक्लन्तां नान्दीमुखाः पितामहाः । ॐ शुक्लन्तां नान्दीमुखाः प्रपितामहाः । एवं मातामहपक्षेऽपि । इत्यवनेजयेत् । ततो
 हतशेषमिश्रितान् दधिवदराज्यमिश्रितांश्च पिण्डान् अष्टादशपरिमितांश्च कृत्वा एकैकं पिण्डं गृहीत्वा देवतीर्थेन पूर्वोत्ति-
 मुधीभूय एकस्मिन् द्वा द्वौ पिण्डौ निर्वपेत् । ॐ अनुक गोत्रे नान्दीमुखि मातरमुकी देवि एष ते पिण्डो ये इत्तं त्वामत्रानु-
 ते नमः । ॐ अनुक गोत्राण्यै नान्दीमुख्यै मातृभ्यो अनुकी देव्यै अयं पिण्डो नमः । एवं अपरं पिण्डमेकं दद्यात् । एवं पिता-
 महादिभ्यः पिण्डान् दद्यात् । ततः पिण्डान्तिके पिण्डशेषं विकीरेत् । ॐ लेपभुजो नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्तां इति
 कुण्ठले हस्तं प्रोक्ष्य ततोऽहं नान्दीमुखाः पितरो मादयध्वम् । यथाभागमारवाध्वं इत्यनुमनयेत् । ततः प्रदक्षिणमुदगा-
 रत्य प्राणानाघम्य ॐ अमीमदन्तु नान्दीमुखाः पितरो यथाभागमारवारिषत । पुनस्ताननुमन्त्य चरुशेषमाश्राय ॐ शुक्लन्तां नान्दी-
 मुख्या मातरः । इत्यादिभिर्मन्त्रैः पूर्ववत् प्रत्यवनेजयेत् । ततोऽङ्गनाभ्याङ्गने दद्यात् । ॐ अनुक गोत्रे नान्दीमुखि मातरमुकी-
 देवि अङ्क्य तन्ने ये इत्तं त्वामत्रानु नमः इत्याङ्गनं दद्यात् । ॐ अनुक गोत्रे नान्दीमुखि मातरमुकी देवि अङ्क्य तन्ने
 ये इत्तं त्वामत्रानु नमः । इति स्मृतं दद्यात् । तत एतद्वो नान्दीमुखाः पितरो वासः । इति प्रतिपिण्डेषु दशां दद्यात् ।
 सर्वत्र एतद्वो नान्दीमुखाः पितरो वासः । पितामहादीनायुहो न कर्तव्यः । ॐ अनुक गोत्रे नान्दीमुखि मातरमुकी देवि एतन्ने
 वासो ये इत्तं त्वामत्रानु नमः । एवं पितामहादिभ्यो दद्यात् । ततः पिण्डान् तुक्तीं गङ्गादिभिः संपूज्य । षडङ्गलान् दर्श-

ये॥ ॐ नमो वो नान्दीमुखाः पितरः ऋशे । नमो वो नान्दीमुखाः पितरो रसाय । पुष्ठा वो नान्दीमुखाः पितरः
 शुम्भाय । नमो वो नान्दीमुखाः पितरो घोरार । नमो वो नान्दीमुखाः पितरो जीवार । नमो वो नान्दीमुखाः पितरो
 रसाय । पुष्ठा वो नान्दीमुखाः पितरो नम । एता युष्माकं नान्दीमुखाः पितर । इमा अस्माकं जीवा वो जीवन्तु इह सन्तः
 श्याम । ततः पिण्डपात्रमूर्द्धनुखं कृत्वा ॐ मनोवाह्यामहे नाराशंसेन श्तामेन पितृणां मन्त्रिभिः । ॐ आन एतु मनः पुनः
 कृत्वे दक्षाय जीवसे ज्योत्सु सूर्यां दृशे । पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्योजनः । जीवं त्रातं सचेमहि । मनः स्वतीभिः ।
 तन्नुमतीं तन्नुं तन्नुं ब्रजन्ति । इत्यां पिण्डस्थान् पितृनुपतिष्ठे ॥ ॐ परेते नान्दीमुखाः पितरः सोम्यासो गन्तुरैः
 पथिभिः पूर्विकेभिर्दत्ताभ्यां देविणेह भद्रं ररिषु नः सर्ववीरं निषच्छत । इति मन्त्रेण पिण्डस्थान् पितृन् प्रवाहये ॥ ११ ॥
 अग्निदक्षाः । ततो भुक्तशेषादन्नां किञ्चिदानीयं सजलं कृत्वा उच्छिष्टसमीपे भुक्तवतां ब्रह्मणानां समीपे विकीरे ॥ ॐ
 असोमपांश्च ये देवा यज्ज्वागविवर्जिताः । तेषामन्नं प्रदास्यामि विकिरं वैश्वदेविकम् । ॐ असंस्कृतप्रणीता ये त्यागिन्या
 याः कुलश्रियः । दास्यामि तेभ्यो विकिरमन्नं ताभ्यांश्च पितृकम् । एवं मातामहपक्षेऽपि । विष्णुपक्षे ॐ असंशयो भवे-
 द्विष्णुर्मोक्षसाधनमव्ययम् । पितृणां परं श्रेष्ठं विकीरान्नं वैश्वदेवम् । तत्र मनुः । सर्ववर्णिकमन्नाद्यमान्नीयाप्राप्य वारिणा ।
 समुत्सृजेत् भुक्तवतां मध्यतो विकीरेदुवि । ततो विप्रहस्ते शुद्धोदकं दत्त्वा ॐ वसुसत्यसंज्ञका विश्वे देवा भवन्प्रसा-
 देनान्नादेगात्रं वर्द्धताम् । इति वदे ॥ ॐ सृष्टि वर्द्धतां गोत्रं इत्यान्तरम् । एवं मातादीनामपि वदे ततो न्नाञ्जं

चालयेत् । ततो दैवादिक्रमेण हस्ति भवत्यो क्रतुः ॐ हस्ति इत्युत्तरम् । ततो विश्वदेवपक्षे विप्रहस्ते हस्ततः दत्त्वा ॐ अद्यो-
 त्यादि बभ्रुसत्यसंज्ञकानां विश्वेषां देवानां आद्युदयिक श्राद्धे हस्तिन् मद्भ्रुमन्नपानादिकमक्षयमस्तु । ॐ अस्तु इत्युत्तरम् । एवं
 यात्रादिपक्षे । विष्णुपक्षे हस्ततः दत्त्वा ॐ अद्योत्यादि आद्युदयिक श्राद्धरक्षक त्री महाविशेषः आद्युदयिक श्राद्धे हस्तिन् यदन्न
 पानादिकमक्षयमस्तु । ॐ अस्तु इत्युत्तरम् । ततो दक्षिणा । आदौ यात्रादिपक्षे । ॐ अद्योत्यादि अमुक गोत्राणां नान्दी-
 मूखीनां मातृपितामहीप्रपितामहीनां कृतैतत् आद्युदयिक श्राद्धकर्मणः साक्ष्यार्थं दक्षिणां द्राक्षामवलकमूलमूल्यां यवमूल्यां
 वा यथासम्भव देवगोत्रशाखानां ब्राह्मणाराहं सम्प्रददे । एवं पितृपक्षे । मातामहपक्षे विश्वदेवपक्षेऽपि । विष्णुपक्षे ॐ
 अद्योत्यादि श्राद्धरक्षकश्च त्री महाविशेषोऽद्युदयिक श्राद्धकर्मणः साक्ष्यार्थं दक्षिणां काकनमूल्यां यथासम्भव इत्यादि । अनया दक्षिणया
 श्राद्धकर्णेदं सदक्षिणमस्तु । ॐ अस्तु इति प्रतिबचनम् । ततो देवताभ्यः पठेत् । ॐ पुक्तिं वाचयिष्ये । ॐ वाचय इत्युत्तरम् ।
 अर्घ्यमहस्ति पवित्र त्रयमानीय स्वस्तिपिण्डहाने ॐ नान्दीमूखीभ्यो मातृभ्यः पुक्तिरुच्यतां इति मज्जलं मातृपवित्रं पूर्वाग्रं भूमो
 क्षिपेत् । अस्तु ॐ पुक्तिः । एवं पितामहीप्रपितामहीभ्यः । एवं पितृपक्षे मातामहपक्षेऽपि । ॐ बभ्रुसत्यसंज्ञका विश्वे
 देवाः प्रीयन्ताम् । ॐ अमुक गोत्रा नान्दीमुख्यो मातरः प्रीयन्ताम् । एवं पितामहीप्रपितामहो । एवं पितृपक्षे मातामह-
 पक्षेऽपि । विष्णुपक्षे ॐ श्राद्धरक्षक त्री महाविष्णुः प्रीणातु । ततः ॐ आ मा वाजस्र प्रसवो जगम्या दे ने द्यावापृथिवी
 विश्वरूपे । आ मा गन्तां पितरा मातरा ता मा सोमे ह्युतहार गम्यात् । इति मन्त्रेण जलधारया ब्राह्मणान् प्रदक्षिणं कुर्यात् ।

भवंपादातिवन्दनां । अद्य मे वंशजाः सर्के याता बोहनुग्रहादिवम् । पत्रकांशादिदानेन क्लेशिता यूयमीदृशाः । तत्रकेश
जातचित्तस्तु विस्मृत्य क्लृप्तमहत् । ततः पात्रसमर्पणम् । येषां श्राद्धं कृतं तेषामक्यार्यै तृप्तये इदं पात्रीयं द्रव्यं आपो-
नारायणे समर्पितम् । श्राद्धं साद्धं जातं इति पृच्छेत् । वेदविधिना साद्धं जातमेव प्रत्युत्तरम् । ततोऽच्छिद्रावधारणम् । वृण-
ग्रन्थिबोचनम् । दीपाच्छादनम् । सूर्यनमस्कारः । वामदेव्यागानम् । शेषान्नं ज्ञातिभिः सह भुञ्जीत ॥ * ॥ * ॥

॥ * ॥ इति नान्दीमुखश्राद्धं समाप्तं ॥ * ॥

महावामदेव्याश्चिर्विराड् गायत्रीच्छन्द ईन्द्रो देवता शान्तिकर्मणि जपे विनियोगः । ॐ कया नश्चित् आर्द्रवदूती सदा रूधः सखा कया
सचिक्कया रता । कस्या सदयो मदानां मंहिक्को मंसदक्कसः । दृत्ता चिदारुजे वसु । अतीषुणः सखीनामविता जरीतगां शतं
भवान्म्यातये । ॐ स्वस्ति न ईन्द्रो रुद्रश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति नस्तार्क्षोऽरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ।
ॐ द्योः शान्तिरनुरीक्कं शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्विश्वे देवाः शान्तिर्वृक्ष शान्तिः शान्ति-
रेवः शान्तिः सामा शान्तिरेधि । आयुष्यामग्रं यशसा शुभा च धर्मार्थकामो बहुपुत्रता च । शत्रुक्यो राज्यसूपूजितत्वं सर्के ग्रहाः
शान्तिकरा भवन्तु । शुभमस्तु शिवकास्तु महालक्ष्मीः प्रसीदतु । रक्तस्तु त्वां सदा देवाः सर्काः सन्तु च सम्पदः ॥ * ॥ * ॥

॥ * ॥ अथेदि नाम्नीमुखआहं ॥ * ॥

ॐ नमो गणेशाय । अथ ऋधेदिनां स्वस्तिसूक्तम् । ॐ स्वस्ति नो मिमीतामग्निना भगः स्वस्ति देव्योदिते रनवर्गः । स्वस्ति
पृषा असुरो दधातु नः स्वस्ति द्यावापृथिवी सूचेतुना । स्वस्तये वायुमुपक्रवामहै सोमं स्वस्ति भुवनस्य यम्पतिः । बृहस्पतिः
सर्वगणं स्वस्तये आदित्यासो भवन्तु नः विश्वे देवा नो इत्याः स्वस्तये वैश्वानरो इत्यग्निः स्वस्तये । देवा अबन्तु भवः स्व-
स्तये स्वस्ति नो रुद्रः पातुं हसः । स्वस्ति मित्रावरुणा स्वस्ति पथ्ये रेवती । स्वस्ति न इन्द्रश्चाग्निश्च स्वस्ति नो इदिते रुधि । स्वस्ति
पश्वामनुचरेम सूर्याचन्द्रमसाविव । पुनर्ददता घ्नता सङ्गमेमहि स्वस्त्ययनं तार्क्यमरिक्तनेमिर्महद्भुतं रायसं देवतानाम् । असुरस्य-
मिन्द्रसखं समंस्तु बृहद्वशो नावमिवारुहेम । अंहोनुचमाद्भिरसं गयं स्वस्त्यात्रेयं मनसा च तार्क्यं प्रयतपाणिः शरणं प्रपद्ये
स्वस्ति संवाधेषभयं नो इस्तु ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

१२५

अथ वसुधारामन्त्रः । ॐ शतधारं वायुमर्कं स्वर्दिदं नृचक्रसन्ते अतिचक्रते हविः । ये प्रगन्ति प्रचयिच्छन्ति सङ्गमेते दक्षिणां
दुहते सप्तमातरम् ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

अग्निस्तु मारुतो नाम गर्भाधाने विधीयते । पुंसवने चान्द्रमसः शुद्धाकर्षणि शोभनः । सीमन्ते मङ्गलो नाम प्रगन्तो
जातकर्षणि । पार्थिवो नामकरणे प्राशने च शुचिसुखा । सत्यानामा च चूडारां ब्रतादेशे समुद्रवः । गोदाने सूर्यानामा च
विवाहे षोडशः स्तवः । चतुर्थ्यां शिथिनामा वै घ्नतावग्निसुथापरः ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

॥ १ ॥ সর্ষসংকর্ষপদ্ধতিঃ ॥ ১ ॥

গর্ভাধানে চ ধান্যানি কলং পুংসবনে তথা । সীমন্তোন্নয়নে চাজ্যং কাঞ্চনং জাতকর্ষণি । বাসমী নামকরণে তাত্রপাত্রম
নিক্রমে । প্রাশনে কাংস্যপাত্রন্তু রুষভং স্কুরকর্ষণি । স্ববর্ণস্তু ব্রতাদেশে বিবাহে গোঃ পয়ঃস্বিনী । দক্ষিণাঃ কথিতা হেতা অন্যত্র
গুরুত্বকরে ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

গৌরী পদ্মা শচী মেধা সাবিত্রী বিজয়া জয়া দেবসেনা স্বধা স্বাহা শান্তিঃ পুষ্টিধ্বতিঃ কমা । আত্মদেবতা কুলদেবতা
চ মাতরঃ বোড়শঃ স্মৃতাঃ ॥ ইতি প্রত্যেকং পাদ্যাदिभिঃ পূজয়েৎ ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

চূড়াকরণ সামগ্রী । ত্রীহিষব মাষতিল পূর্ণশরাব ৪, তাত্রস্কুর, লৌহস্কুর, শীতোষ্ণোদকশরাব ২, অনভুহগোময়পূর্ণশরাব ২,
নবনীত, তদভাবে দধিশর । দধি পূর্ণপাত্র, শমীপত্র, কুশপিঞ্জলী ২ঃ, সগিধ, আজ্য ॥ * ॥ * ॥ * ॥

অথোপনয়ন সামগ্রী । নূতন বস্ত্র যোড় ২, কুঞ্চসারচর্ম, যজ্ঞোপবীত ২, মঞ্জুমেখলা বৈণবদণ্ড, তদভাবে পলাশদণ্ড স্থালী
চক্রেপ্রাক্কণভাজন, শ্রব, শ্রচ্, চর্বর্ততগুল, একমূলপলাশ, তদভাবে কুশস্তম্ব, ত্রীহিষবমাসতিলপূর্ণশরাব ৪, তাত্রস্কুর, লৌহস্কুর, অন-
ভুহগোময়, শমীপত্র, শীতোদকপূর্ণশরাব ২, নবনীত, দধি, কুণ্ডলদ্বয়, ছত্র, উপানহয়ুগল, করঞ্জবীজ, পিষ্ট, পুষ্পচন্দনাদি ॥ * ॥

ॐ नमो भगवते वसुदेवाय । चतुर्वदनसदृशं चतुर्बेदकुटुम्बिने । विज्ञानुर्धेयं सर्वकर्मासाक्षिणे ब्रह्मणे नमः । सिद्धिः सर्वस्य
कार्यान्तु भक्तानां संप्रसादतः । सम्पनीपद्याते देवः शम्भुरः शम्भुरोतु नः । आश्वलायनगृहोक्तविधिना पद्धतिं शुभाम् । वासु-
देवो वितनुते विशारद महेश्वरः ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

अथ ऋषेदिनां दशकर्मपद्धतिर्लिख्यते । अथ कर्ता निवर्तितनित्यकृत्यः प्राङ्मुख उपविश्य आचम्य प्राणायामत्रयं
विधाय शक्तिवाच्यं सकल्पं चतुर्दिक्षु ईषु प्रमाणां शृङ्गिलं निर्माय गोमयेनोपलिप्य समिधा कुशमूलेन वा वडेक्षा
उल्लिखेत् । अग्निस्थापनपश्चिमेदेशे एका प्रादेशसमिता उदगग्रा, तस्या आद्यन्तु देशे असम्पृक्ते प्रादेशमात्रे द्वे रेखे
मध्ये तिस्रः असंहताः । उल्लेखकं शृङ्गिले निधाय ता अद्विरुद्धाक्य उल्लेखकं शृङ्गिलान्निरस्य आचम्य च कांस्येन खर्प-
रान्तुरेण वा बह्निमान्नीयं ज्वलत्तृणं निरस्यति । प्रजापतिर्ध्विरनुक्तुपूछन्दोऽग्निर्देवता अग्निसंस्कारे विनियोगः । ॐ क्रव्यादमग्निं
प्रहिणोमि दूरं यमराज्यं गच्छतु रिप्रवाहः । इति ज्वलत्तृणं दक्षिणपश्चिम दिशि प्रक्षिपेत् । अपस्पृश्य प्रजापतिर्ध्विरनुक्तुपू-
छन्दो ब्रह्मस्यतिर्देवता अग्निप्रतिष्ठापने विनियोगः । ॐ तूतुर्वः स्वः । इत्याञ्जनो हविर्मुखं बह्निं प्रतिष्ठापयेत् । ततोऽग्निं
प्रक्षाल्य ध्यायेत् । ॐ ईहैवयमितरो जातवेदा देवेभ्यो हव्यं बहवु प्रजानन् । अग्निरेव समये अग्नेर्नामकरणम् । ॐ
अग्ने त्वं अमुक नामासि । ततः पातितदक्षिणजानुः प्रादेशसमिता आज्याञ्जान्तित्रः समिधो गृहीत्वा तूष्णीमग्ने क्शिपेत् । ॐ
अद्येत्यादि अनुकाथ्यकर्मणि तदङ्गमन्त्राधानं चाहङ्करिष्ये तत्र च देवतापरिग्रहार्थं अग्निन्वाहिते ह्यग्नौ अग्निं जातवेदस-

॥ * ॥ मर्कटसंस्कृतपञ्चमः ॥ * ॥

मिथेन प्रजापतिं चाधारदेवते आज्येनाग्नीनोमो चक्षुमी आज्येनाग्निं पवमानं प्रजापतिकं । एताः प्रधानदेवताः चरु
द्रव्येण अनुषाजसन्नहनाभ्यां रुद्रं पशुपतिं चरुशेषेण श्विकृतं हतशेषेण अग्निमयसं देवान् विष्णुमग्निं वायुं सूर्यां प्रजापतिकं
मर्कटप्रायश्चित्तदेवता आज्येन विश्वान्देवान् संश्रवेण साधेन कर्मणा मद्योहहं यक्ष्ये । इत्युच्चार्य व्याहृतिभिरयाधार ईशानीमारभ्य
उत्तर दिशं यावत् त्रिंशत्परिस्तरणं कुशानामुदगाग्रं पूर्वाग्रं वा त्रिः प्रोक्त्वगं । अग्नेः पूर्वत आरभ्य दक्षिणादिक्रमेण उत्तरदिशं
यावत् सोदकेन पाणिना त्रिः प्रोक्त्वगं कार्यामिति परिममूहनम् । ततः पुनरपि पूर्वत आरभ्य दक्षिणादिक्रमेण उत्तरदिशं
यावदग्नेः पर्युक्त्वगं कार्यां तथा होमिय द्रव्यमपि । ततो ह्यग्नेरुत्तरदिशापविश्या ब्रह्मणे दक्षिणहस्ताङ्गुलमालतां ॐ अद्येत्यादि
मं कर्तव्यायुक्तकर्मणि कृताकृतावेकक रूपब्रह्मत्वेनायुक्त गोत्रमयुक्त प्रवरं त्री अयुक्त देवशर्माणं त्रयहं रणे । ॐ इत्युच्चार्य
प्रत्युत्तरम् । ततो ह्यग्नेः पूर्वैर्गानीय दक्षिणदिशि प्रागास्तूर्णविक्रकूशं ब्रह्मासनमुपकल्प्य प्राङ्मुखीशुचिन् ॐ अहे दैपिषितव्योदत
स्तिष्ठाम्यस्य मदने मीद योहस्रं पाकतर इत्युच्चार्य वामहस्तानामिकाङ्गुलाभ्यां ब्रह्मसनादर्भमेकं गृहीत्वा नैर्धत्यां दिशि प्राक्कि-
पेदनेन यत्नेन । प्रजापतिर्षाविर्गायत्रीच्छन्दो ह्यग्निर्देवता तृणनिरमने विनियोगः । ॐ निरस्तः परावशुरिति तृणं निरस्य
अप उपस्पृश्या ब्रह्मोपवेशनं कुर्यात् । ॐ इदमहमर्वायसोः मदने मीद । मीदामीति प्रत्युत्तरम् । ब्रह्माणमुत्तराभिमुखमुपवेश्य
स्पृष्ट्वा जपेदिमं यत्नम् । प्रजापतिर्षाविर्गायत्रीच्छन्दो विष्णुर्देवता जपे विनियोगः । ॐ ब्रह्मपतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आशि-
याते ब्रह्मस्पते यत्नं गोपाय न यत्नं पाहि न यत्नं पाहि न मां पाहि भूभुवः स्वर्हस्पतिप्रसूत । ततः पात्रासादनं उत्तराग्रेषु

॥ १ ॥ अथेदि दशविधकर्म ॥ १ ॥

कुशेषु कुश्याम् । यथा चक्रहोमे पवित्रच्छेदनादुरो दर्भाः द्वे पवित्रे प्रणीताप्रोक्तेषु सुक्शुबो इध्वावर्हिषि सन्नाञ्जन-
कुशाः षट् उपयमनकुशाः सप्त शूर्पं कृष्णाजिनं उदुखलमुखले आज्यं तण्डुलाः येषु कण्ठं कमण्डूः पुष्पचन्दनादीनि पूर्णपात्र-
कासादयेत् । आज्यहोमे तु सुक्शुर्कृष्णाजिनमेकगोदुखलमुखलानि तज्ज्वासादयेत् । तद्वथा प्रोक्तीपात्रं वारुणं द्वादशाक्ष-
दीर्घं करतलसन्निधित्वा तं पद्मपत्राकृतिम् आज्यस्थलीं तैजसीं यज्जयीं वा । चक्रस्थलीं । श्रवणं खादिरं हस्तमात्रं अशुक्लपर्व-
मात्रात् तं वर्तुलमुखम् । श्रवणं खादिरं हस्तमात्रं हस्ताकृतिम् । शूर्पं नलमयं हस्तमात्रविस्तीर्णम् । इध्वां अर्वायाम् दिशो-
देशप्रमाण्या एकविंशतिदारुकं पञ्चदशारुक्या पालाशं खादिरं वाट्या । बर्हिः कुशमुक्तिस्वरूपम् । इध्वावर्हिषीं रज्जुं उद्ध-
स्रितेन वामपानिना अधोऽस्थितेन दक्षिणपानिना सव्यासतां त्रिंशत्पात्रं कृत्वा तया सकृद्वर्कितं उदगग्रमात्रानोऽग्रतः बर्हिःसमेतं स्थाप-
येत् । अथ पूर्वसादितकुशपत्रत्रयं गृहीत्वा द्वे पवित्रे प्रादेशमात्रे साथे यथा श्वातां तथा मूलप्रदेशे हिनति । ततः सर्वाणि
पात्राणि पवित्राभ्यां क्रमेण उदकमादाय प्रोक्तीति । तदुत्तरे प्रणीतपात्रं निधाय ततः पवित्रे प्रोक्तीपात्रे निधाय तत्र
जलं पुष्पानि च प्रक्षिप्य गन्धपुष्पजलपूर्णं सपवित्रं प्रोक्तीपात्रं वामहस्तोपरि निधाय दक्षिणेनाच्छाद्य ऽं त्र्यम्बकं प्रणे-
यामि इति पृक्तो त्र्यम्बकं ऽं प्रणय इति क्रयात् । ततः कर्त्ता ऽं भुभुवस्वरहस्पतिप्रसूत इति जपित्वा स्वनासिकासमीपं नीत्वा
प्रणीताग्रेयामध्ये निदधाति ततो दत्तेराच्छादयेत् । तदेव पूर्णपात्रमुच्यते । ततः शूर्पे पूर्णपात्रं पवित्रे निधाय तत्र त्रीहि
मुक्तीनिर्वपति । ऽं अग्नये त्वा जुक्तं गृह्णामि इति गृहीत्वा ऽं अग्नये त्वा जुक्तं निर्वपामि इति शूर्पे निर्वपित्वा ऽं अग्नये त्वा

॥ मर्मसंस्कृतपद्धतिः ॥

द्वुक्तं प्रोक्तानि इत्याह्वय्य एवं क्रमेण ॐ अग्निमोनाभ्यां वा द्वुक्तं त्वुक्तीं मुक्तिद्वयं निर्वपति । ततः पूर्वग्रीवोक्त्तलक्षिकणा-
जिने उदुखलं निधाय तत्र शूर्पोपुत्रीहीन् प्रक्षिप्य पत्नी स्वरं वा मुखेनावहन्ति शूर्पेण निस्तवति । ततो निस्तवन् शुक्ली-
कृतान् तपुलान् त्रिः प्रक्षाल्य दुग्धं दत्त्वा चरुहाल्यां पचेत् । ततः शूर्पहृपवित्रे आज्यहाल्यां निधाय तत्रैवाज्यमासिच्य अग्ने-
रुत्तरतोऽपारानानीय तत्रैवाज्यहालीमधिमृत्य अधिमृत्य यतं द्रवीकृत्य तत्र दर्भाग्रद्वयं त्रिःक्षिप्य ज्वलत्तृणमाज्योपरि त्रिर्भा-
मयित्वा अक्षराद्द्रुतमसंस्पर्शेनैव आज्यहालीमधिमिति । आज्यहृषे पवित्रे असंहते अङ्गुष्ठोपकनिर्ठाभ्यामुत्तानपाणिभ्यां गृहीत्वा
सवितुष्वेति मन्त्रश्च हिरण्यसुत्पथविः उक्किच्छदः सविता देवता आज्योऽपवने विनियोगः । ॐ सवितुष्वस्त्रा प्रसव उ-
पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्याश्च रश्मिभिः । इति यतनुत्पूर पश्चात् द्विस्तुक्तीं उत्पूर कृतार्ज्योऽपवनभ्यां यतं
प्रोक्तेऽपवित्रेहनले क्षिपेत् । प्रागामादितकुशमुक्तिं प्रत्यगास्तृया तत्राज्यपात्रं निदधाति । ततः श्रवं सुचं अधोमुखं
बहो प्रतप्य सुचं त्वुमो निधाय श्रवं वामहस्ते कृत्वा संमार्ज्जनकुशाग्रैः श्रवणुलारभ्य विलपर्याप्तं संयुज्य पुनः प्रतप्य
संमार्ज्जनकुशमूलैर्विलमारभ्याधस्तान् वृलपर्याप्तं त्रिः संयुज्य प्रगीतोदकेन पवित्राभ्यां त्रिः प्रोक्त्य पुनः प्रतप्य यताद्भ्रतरतो
वर्हिषि निदधाति । ततः सुचमादार श्रववत्संस्कारं कृत्वा यताद्भ्रतरतो वर्हिषि निदधाति । तान् कुशान् संप्रोक्त्य बहो
क्षिपेत् । ततश्चरुं यतेन संस्पृश्या उथाप्याज्यग्न्यामधेयं नीत्वा आज्यश्च दक्षिणस्यां दिशि वर्हिषि निदधाति । ततः कृता-
ञ्जलिः विश्वानिल इदुत्से माध्यामात्रेयो वसुश्रुतश्चविर्जातवेदोऽग्निर्देवता त्वुत्पुच्छन्दोऽग्न्यालक्षारे विनियोगः । ॐ विश्वानिलो

॥ * ॥ सर्वसंस्कृतपद्धतिः ॥ * ॥

इदमग्नये नमः इति बह्वर्धये प्रथया जुहोति । पुनरवदानधर्मेण चक्रं गृहीत्वा ॐ अग्नीसोमाभ्यां स्वाहा । इदमग्नीसो-
 माभ्यां नमः इति मन्त्रेण बह्वेः प्राणुदद्या जुहोति । ततः यदश्चेति मन्त्रस्य हिरण्यगर्भर्षिः श्विक्कुरुदग्निर्देवता प्रकृतिच्छन्दः
 श्विक्कुरुद्वामे विनियोगः । ॐ यदन्य कर्मणोऽतरीरिचं यद्वा न्यूनमिहाकरम् । अग्निकृत्स्विकृद्विद्वान् सर्वं श्विक्कं सुहृतं
 करोतु मे । अग्नये श्विक्कुरुते सुहृतहृते सर्वप्रार्थित्वाहतीनां कामानां समर्द्धयित्वा सर्वान् कामान् समर्द्धय स्वाहा । इद-
 मग्नये श्विक्कुरुते नमः । प्राणुदद्या जुहोति । ततः इधुवक्त्रनीं रज्जुं विश्रंस्य श्रवमुचोर्लेपं प्रोक्ष्य ॐ रुद्रार स्वाहा ।
 इत्यनुयाजं बहो क्लिपेत् परिसुरगानि च ततः प्रायश्चित्तानि च । जुह्यात् । अयाश्चेत्यास्य विमदश्विरयोऽग्निर्देवता पञ्च-
 छन्दः प्रायश्चित्तहोमे विनियोगः । ॐ अयाश्चाग्ने स्यन्तिशक्तिपांश्च सत्यमित्थमया अग्नि । अयसा वयसा कृतो वासः हवामोऽहिषे
 अया नो धेहि भेषजं स्वाहा । इदमग्नये नमः ॥ १ ॥ अतो देवा इति मन्त्रस्य मेधातिथिर्ष्विर्गारत्रीच्छन्दः प्रायश्चित्तहोमे
 विनियोगः । ॐ अतो देवा अबन्त नो यतो विष्णुर्विचक्रमे । पृथिव्याः सप्तधामभिः स्वाहा । इदं देवेभ्यो नमः ॥ २ ॥
 इदं विष्णुरिति मन्त्रस्य मेधातिथिर्ष्विर्द्विर्देवता गायत्रीच्छन्दः प्रायश्चित्तहोमे विनियोगः । ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेषां
 निदधे पदम् समुत्तमस्य पांशुले स्वाहा । इदं विष्णवे नमः ॥ ३ ॥ व्याहृतीनां परमेष्ठी प्रजापतिर्ष्विर्वायु सूर्याः प्रजापति-
 र्देवता दैवी गायत्री दैव्युक्त्विक् दैव्यनुक्त्विक् दैवी ब्रह्मती च्छन्दांसि प्रायश्चित्तहोमे विनियोगः । ॐ भूः स्वाहा । इदमग्नये नमः ॥ ४ ॥
 ॐ भुवः स्वाहा । इदं वायवे नमः ॥ ५ ॥ ॐ स्वः स्वाहा । इदं सूर्याय नमः ॥ ६ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहा । इदं प्रजापतये

नमः ॥ १ ॥ अथ प्रायश्चित्तहोमः । ॐ विश्वेभ्य देवेभ्यो स्वाहा । इति मंत्रावत् ह्यत्र अनाज्जातमिति द्वाभ्यां हिरण्यगर्भ-
 ऋषिरग्निदेवता अनुष्टुप्छन्दः ज्ञाताज्जातदोषहरणार्थं होमे विनियोगः । ॐ अनाज्जातं यदज्जातं यज्जस्य क्रियते मिथः ।
 अग्ने तदस्य कम्पय त्वं हि वेथ यथायथं स्वाहा । इदमग्नये नमः । ॐ पुरुषसन्मितो यज्जे यज्जः पुरुषसन्मितः । अग्ने
 तदस्य कम्पय त्वं हि वेथ यथायथं स्वाहा । इदमग्नये नमः । यत्पाकत्रेति सूतनुष्णषिरग्निदेवता त्र्यष्टुप्छन्दः प्रायश्चित्तहोमे
 विनियोगः । ॐ यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्का यज्जस्य मनुते मर्त्या मः । अग्निष्क्रेता क्रतुर्विद्धि जानन्यजिष्ठो देवः ऋद्धुषो
 मजाति स्वाहा । इदमग्नये नमः कर्मानुरितकर्षविपर्यासकर्षविलोपप्रायश्चित्तार्थं त्वन्नोहणे मत्त्वन्नोहणे इति द्वाभ्यां होष्ये ।
 ॐ त्वन्नोहणे वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेलोहवयासि मीर्ता । यजिष्ठो बह्वितमः शेषशुचानो विश्वान् देवांसि प्रमुद्गाम्नां स्वाहा ।
 इदमग्नीवरुणाभ्यां नमः । ॐ म त्वन्नोहणे वमो भवोती ने दिष्टो अस्या उषशो वाक्ते । अवयक्मणो वरुणं रराणो
 त्रीहि मुलीकं सूहवो न एषि स्वाहा । इदमग्नीवरुणाभ्यां नमः । स्वराक्षरपदरत्नवर्णलोपप्रायश्चित्तार्थं यदो देवा इति
 होष्ये । ॐ यदो देवाश्च कृमजिह्वरा गुरुमनसो वा प्रमृती देवहेलनं अरावायो ये अतिदुच्छुनीरते तन्मिन्
 तदोना वमवो निधेतन स्वाहा । इदमग्नये नमः । आनीवो बहिषि पूर्णपात्रं निधयोद्विरापूर्व्याभिगृह्य जपति । उथार पूर्ण-
 हृतिः । धामन्तु इति वामदेवष्विरापौ देवता जगतीछन्दः पूर्णाहृतिहोमे विनियोगः । ॐ धामन्ते विश्वं त्ववन्धिप्रितमन्तुः
 मनुदे हृदयान्तरायसि अपामनीके मग्निषेय आभृतस्तवश्याम मधुमन्तु उर्धिं स्वाहा । इति घृतपुष्पफलघृतां पूर्णाहृतिं दद्यात् ।

॥ * ॥ सर्वसंस्कारपद्धतिः ॥ * ॥

ततो दक्षिणादानं ब्रह्मणे । अद्येत्यादि अमुक कर्षणि कृतार्कतावेक्षणरूपब्रह्मकर्ष प्रतिष्ठार्थं दक्षिणां पूर्णपात्रमिदं प्रजापति
दैवतं अमुककर्षणे तुभ्यं दातुं समुत्सृजे । अन्यादेशेत्त्रिदं आदेशे तु यथादिक्तं तद्वैद्वन्तु उच्चार्य देयम् । ततः पूर्ण-
पात्रं बर्हिषि निधाय ॐ देवयवन ऋषिरापौ देवता तृक्षुप्छन्दो मारुज्जने विनियोगः । ॐ आपो अस्मान्मातरः शुक्लयजु
स्यतेन नो स्यतपुः पुनस्तु विश्वं हि रिप्रं प्रवहन्ति देवीरुदिताभ्यः शुचिरापूत एषि । सिद्धुद्वीपऋषिरापौ देवता मारुज्जने
विनियोगः । ॐ इदमापः प्रवहत यं किञ्चिं दुरितं ययि यदाहमभितुद्रोह यदा शेष उतानृतम् । नारायणऋषिरापौ देवता
तृक्षुप्छन्दो मारुज्जने विनियोगः । ॐ सुमित्रिया न आप ओषधयः सस्तु दुर्घित्रियास्तुमै सस्तु योऽस्मान् द्वेष्टि यञ्च वयं द्विष्मः ॥
इति त्रिभिर्गर्भैर्नरनैः यजमानो वः मारुज्जनं कुर्यात् ॥ पुंसवनादौ तु पत्न्या अपि मारुज्जनं कार्यात् । कर्षात्ते परिसमूहन
पर्याङ्गणे कुर्यात् । हतशिकस्तु स्यतं ब्रह्मणे तदभावे ब्राह्मणाय प्रदीयते । दशयागे तु अग्नीसोमाभ्यां पदस्थाने ईन्द्राग्निभ्यां
इति वदेत् । अन्यं सर्वं सममेतदन्तु नोपवादिविष्यते । प्रधानदेवतान्यत्वे सद्यः कालस्तथेव्यते । इति स्थालीपाकः । स्वस्ति
वाचनमत्रेक्तं गृह्यकर्मसु केषुचित् । आचार्येणापि शास्त्रेऽस्मिन् मङ्गलार्थमुदीरितं । इति नारायणः । स्वस्तिवाचनमत्रेक्तं सर्व-
व्याप्तिकर्षणात् । आदावन्ते प्रयोक्तव्यमिति यजुर्विदां मतं । जयन्तु स्वामिनं प्रोक्तमिदन्तु स्वस्तिवाचनमिति गृहकारिकारुत् ॥ * ॥

॥ * ॥ इति वासुदेवविरचिताश्वलायनपद्धतौ साधारणहोम प्रयोगः ॥ * ॥

अथ विवाहहोमप्रयोगः ॥ * ॥ तत्रोत्तरारणे माघ फाल्गुन वैशाख ज्यैष्ठ्यावाटान्यतमेषु मासेषु । सिंहसहस्रकरसहस्र-
रहितेषु द्वितीयापक्षमीसप्तम्येकादशीद्वादशीत्रयोदशीपौर्णमास्यन्यतमेषु तिथिषु । गुरुशुक्रेन्द्वन्यतमेषु वारेषु । प्राजापत्यमोम-
दैवतहस्तस्वातिमित्राश्र्विष्वेदेवान्यतमेषु भेषु । विद्यन्तुरवडन्यतमेषु करेणषु । कन्या तुला मिथुनान्यतमेषु । शुक्रपक्षे
प्रतिनिर्वर्तितनित्यकृत्याः पिता मातृपूजापूर्वकमाहुदयिकं विदधीत । आहवस्त्रधरोऽहलङ्कृतः सितच्छत्रः ज्ञातिवाक्कवर्तो वरो
वेदघोषमङ्गलगीतवाद्यपुरःसरो वधुगृहं गच्छेत् । वधुश्च सुगन्धसर्कौषधिभिः सुस्नाता मङ्गले प्रतीकन्ती तिष्ठेत् । वधुपिता
निर्वर्तितमाहुदयिको मण्डपद्वारमागतं वरमभ्युथानादिभिः सन्तोष्य वरः प्राञ्चुखः दाता प्रत्यञ्चुख उपविशेत् । आचान्तुः दाता
ॐ साधु भवानास्ताम् । वरः ॐ साधुहमामे दाता ॐ अर्चयिष्यामो भवन्तम् । वरः ॐ अर्चय । वधुपिता सामान्यं पाद्यादिकं दत्त्वा
वरं वरुयात् । ॐ अद्येत्यादि अमुक गोत्रश्चामुक प्रवरश्चामुक देवशर्मणः प्रपौत्रं एवं पौत्रं एवं पुत्रं अमुक गोत्रं अमुक
प्रवरं श्री अमुक देवशर्मणं अमुक गोत्रश्चामुक प्रवरश्चामुक देवशर्मणः प्रपौत्र्याः एवं पौत्र्याः एवं पुत्र्याः अमुक गोत्राया
अमुक प्रवरयाः श्रीअमुकी देव्याः अमुक विवाहाय वरत्वेन भवन्तुमहं वने । इति जामातुर्दक्षिणं जानु माङ्गतेन दक्षिणपाणिना
धत्त्वा वदेत् । ॐ वृतोऽस्मीति वरः । दाता ॐ यथाविहितं वरकर्म कुरु । वरः ॐ यथाज्ञानं करवाणि । ततो ग्रामधर्मं
ज्ञाचारं कुर्व्यात् । ततो मण्डपमागत्य वरः प्राञ्चुख उपविशेत् । ततो दाता प्रत्यञ्चुखः ॐ विष्टरो विष्टरो विष्टरः
प्रतिगृहतां इत्युक्त्वा विष्टरमपर्यति । ततो वरः ॐ विष्टरं प्रतिगृहामि इत्युक्त्वा ॐ अहं वर्धमः जातानां विद्यातामिव सूर्याः ।

ईषन्तुमधितिष्ठामि यो माकक्षाभिदासति । इति मन्त्रेणांसने उक्तरात्रं विष्टरनुपविशेत् । ततः पूर्ववद्विष्टरं गृहीत्वा पादाभ्यां
 पदा वा विष्टरनुभराग्रमतिक्रम्योपविशेत् । ततो दाता सजलपात्रमादाय ॐ पाद्याः पाद्याः पाद्याः प्रतिगृह्णामित्यर्पयति ।
 वरः ॐ पाद्यां प्रतिगृह्णामीत्युक्त्वा पात्रं भूमौ निधाय प्रथमं दक्षिण पादं प्रक्षालयेत् । ॐ दक्षिणं पादमवनेनिजेहस्मिन्
 राक्षे इन्द्रियं ददामि । इति मन्त्रेण दक्षिणं पादं प्रक्षालयेत् । ॐ सवां पादमवनेनिजे हस्मिन् राक्षे प्रियमावेशयामि ।
 इति मन्त्रेण सवाम् । ततो दाता गन्धपुष्पदूर्वाङ्कतयुक्तं जलं शश्वे कृत्वा ॐ अरन्ते अर्घ्योऽर्घ्योऽर्घ्यः प्रतिगृह्णताम् । ततो
 वरः ॐ अर्घ्यं प्रतिगृह्णामि इति गृहीत्वा ॐ अर्क्षत प्रियमेधामो अर्क्षत अर्क्षन्तु पुत्रका उत पूर्णध्वङ्कर्षत । ॐ अर्क्षन्तु हवामहे
 अर्क्षन्तुः समिधीमहि अग्ने अर्क्षन् उतरे । इति मन्त्राभ्यां अर्घ्यं शिरसि दद्यात् । ततो दाता सजल पात्रमानीय ॐ इदन्ते
 आचमनीयमाचमनीयमाचमनीयं प्रतिगृह्णताम् । वरः ॐ आचमनीयं प्रतिगृह्णामि इत्युक्त्वा ॐ अमृतोपसुरणमसि स्वाहा इति प्रा-
 श्नाति । ततो हन्योदकेन शुद्धार्थमाचामेत् । एवमन्यत्रापि शुद्धार्थमाचमनीयार्थं निवेदितादन्यादेव जलं ग्राह्यम् । ततो दाता
 कांस्यपात्रहं मधुपर्कं अन्य कांस्यपात्राच्छादितं गृहीत्वा ॐ अरन्ते मधुपर्को मधुपर्को मधुपर्कः प्रतिगृह्णताम् । वरः ॐ मधुपर्कं प्रति-
 गृह्णामि इत्युक्त्वा उद्घाटितमीक्षेत् । ॐ मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्षे इति समीक्षे । ॐ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे हस्मिन्
 बाह्यभ्यां पुष्पे हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि इत्यनेन गृहीयात् । ततस्तं सव्ये पाणौ कृत्वा ॐ मधुवाता इत्यां वीक्ष्य
 अङ्गुष्ठोपकनिष्ठाभ्यां त्रिः प्रदक्षिणमालोडयेद्वरः । ततः ॐ वसवस्तु गायत्रेण छन्दसा भक्तयस्तु इति प्राच्यामङ्गुलिगतले-

पशुपतयति । पुनस्ताभ्यामेव गृहीत्वा ॐ रुद्रत्वा त्रैकुंभेन हृन्दसा भक्षयन्तु इति दक्षिणः । ॐ आदित्यास्त्रा जागतेन हृन्दसा
 भक्षयन्तु इति पश्चिमतः । ॐ विश्वे देवस्त्रा अनुकुंभेन हृन्दसा भक्षयन्तु इति उत्तरतः । ॐ भूतेभ्यस्त्रामुंक्षिपामि इति मध्या-
 त्रिरुद्धृत्य उरुं क्षिपेत् । कर्षारत्नौ मन्त्रावृत्तिः । ततो भूमौ पात्रं निधाय अङ्गुष्ठोपकनिष्ठाभ्यामेव गृहीत्वा ॐ विराजो
 दोहोऽसि इति मन्त्रेण प्रथमं प्रार्थ्वाति । अन्योदकेनाचम्य पुनरन्यं कुशादिकं गृहीत्वा ॐ विराजो दोहोऽसि इति द्वितीयम्
 ॐ मयि दोहः पाद्यायै विराज इति तृतीयम् । सर्कत्रं तृप्तिं न गच्छेत् । अवशिक्तं शिष्याय दातव्यं तदभावे सर्कमप्यु-
 न्निक्षिपेत् । अथ आचामति । ॐ अमृतापिधानमसि स्वाहा इति । ॐ रौरवे पुण्यानिलरे पद्मार्बदनिवासिनाम् । अर्धिनानुदकं
 सितामन्त्रयुपतिष्ठतु । इति पूर्वनिवेदिताचमनीयं प्रार्थ्वाति प्रथमम् । ॐ सतां यशः श्रीमयि श्री श्रयतां इति द्वितीयम् ।
 ततः आचास्तार वराय वक्त्रं गां अरन्ते गौर्गौरित्यन्यो निर्दिशेत् । वरः ॐ योऽरध्वं इति वदेत् । ततो वरः माता
 रुद्रेति भर्गवो जमदग्निं ऋषिर्गौर्देवता तृकुपूच्छन्दः गौमोचने विनियोगः । ॐ माता रुद्राणां दुहिता वसुनां स्वमादित्या-
 नाममृतस्य नाभिः । प्रणुबोचं चिकित्त्वे जनार मा गा मनागावदितुं वधिष्ठ इति पठेत् । ततः प्रैष्यां प्रति श्वजत गां इत्यु-
 त्क्रेयाद्वरः । इति मधुपर्कः । ततो मुखचन्द्रिकां विधाय ग्रामधर्मान् जनपदधर्मांश्च स्त्रियो यं काररन्ति तं कुर्यात् । अथ
 कन्यादानम् । वरः प्राङ्मुख उपविश्य ॐ स्वस्ति नो मिमीतेति स्वस्तिमुक्तं पठित्वा धर्मप्रजासम्पत्त्यर्थं पाणिग्रहणं करिष्ये
 इति सकल्प्य अग्निस्त्रापनं कुर्यात् । वरः प्राङ्मुख उपविश्य सर्कत ईषुमात्रावरं हृण्णिलं निर्धार्य गौमयेनोपलिप्य समिधा

कुशमूलेन वा वड्रेखा उल्लिखेत् । अग्निस्थापनपश्चिमदेशे एका प्रादेशसन्निता उदगग्रा तस्या आद्यन्तुदेशेऽसंस्पृक्ते पूर्ववत्
 प्रागग्रे वे रेखे मध्ये तिस्रः । उल्लेखकं शृणुले निधाय ता अद्विरभ्यास्य उल्लेखकं शृणुलान्निरस्यचम्य कांस्यार्थपरान्यतरेण
 वह्निमान्नीयं ज्वलत्तृणं निरस्यति । प्रजापतिर्ष्विष्वक्पुच्छन्दः अग्निर्देवता अग्निसंस्कारे विनियोगः । ॐ क्रव्यादमग्निं प्रहिगोमि
 दूरं यमराज्यं गच्छतु रिप्रवाह इति दक्षिणपश्चिमकोणे प्रक्षिपेत् । ततः प्रजापतिर्ष्विष्वक्पुच्छन्दो ब्रह्मर्षिर्देवता अग्नि-
 प्रतिष्ठापने विनियोगः । ॐ भुभुवःश्रित्यत्वेनोऽभिमुखं वह्निं प्रतिष्ठापयेत् । ततोऽग्निं प्रज्वाल्य ध्यायेत् । ॐ ईहैवाय
 मितरो जातवेदा देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन् । अग्ने त्वं योजकनामासि इति नाम कृत्वा पूजयेत् । एतदन्तुं प्रकुर्यात् हो-
 वान् यः स्थापिते इनले । ततो जामाता मङ्गलौषधिलिप्रहस्तोपरि कन्याया दक्षिणहस्तं निदध्यात् । ततः सौभाग्यपतिपुत्रवती
 नारी मङ्गलध्वनिपूर्वकं कुशेन वध्नाति । ततः कन्यापिता पश्चिमाभिमुखः कुशतिलतुलसीपत्रमहितमूदकं गृहीत्वा कन्याया वामांशं
 वामहस्तं धृत्वा उऽमृजेत् । अमैः सब्रह्मदेः सालकाराये नमः इति त्रिः सम्पूज्य एतत् सम्प्रदानाय वराय नमः ।
 एतदधिपतये प्रजापतये नमः । एतेभ्य एते गन्धपुष्पे नमः । ॐ विष्णुः । ॐ तत्सदद्येत्यादि अमुक गोत्रः स्त्री अमुक देव-
 शर्मा ब्रह्मलोकजिगीषाकामो विष्णुः प्रीतिकामो वा अमुक गोत्रास्यामुक प्रवरस्यामुक देवशर्मणः प्रपौत्राय एवं पौत्राय एवं
 पुत्राय अमुक गोत्राय अमुक प्रवराय स्त्री अमुक देवशर्मणे ब्राह्मणाय वराय अर्चिताय, अमुक गोत्रस्यामुक प्रवरस्यामुक देवशर्मणः
 प्रपौत्रीं एवं पौत्रीं एवं पूत्रीं अमुक गोत्रां अमुक प्रवरां स्त्री अमुकी देवीं एवं त्रिरुच्छार्या एनां कन्यां सब्रह्मं साल-

चतुस्पदे । ॐ ईमां त्रिमिदमीदृः सुपुत्रां सुभगां क्रुणु दशांशुं पुत्रमाधेहि पतिमेकादशं कृधि । सत्राञ्जी शशुरे भव
 सत्राञ्जी शशुरां भव । ननान्दरि सत्राञ्जी भव सत्राञ्जी अधिदेवषु । ॐ समुद्रजेयतां सलिलस्य मध्यां पुनानांशुं तानिविश-
 मांशुः । ईन्द्रो वा वज्री रघवतो रराद ता आपो देवीरिह माभवन्तु । ॐ वा आपो दिव्या उत वा अवन्ति खनिद्रिमा उत वा
 वाः स्वयं वाः । समुद्रार्था यां शुचयः पावकास्तु आपो देवीरिह माभवन्तु । ॐ यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्या-
 नृते अवपश्यन् जनानाम् । मधुश्च्युतः शुचरो याः पावकास्तु आपो देवीरिह माभवन्तु । ॐ यासु राजा वरुणो यासु सोमो विश्वे-
 देवा यासुर्ज्जं मदनन्ति । वैश्वानरो यासुग्निः प्रविकृस्तु आपो देवीरिह माभवन्तु । आपोहिता मरो भूवन्ता न उर्जे दधा-
 तन । महैरगाय चकसे । यो वः शिवतमो रसस्तु भ्राजयतेह न उन्नतीरिव मातरः । तन्मा अरुणमाम वो मया कराय
 जिनुथ । आपो जनयथा च न इत्योतैर्मन्त्रैः कन्यामभिस्पृशेत् । तत ॐ पवित्रा गीर्वाणो गिर ईमा भवन्तु विश्वतः । यद्वायु-
 मग्नुरद्वयो जुक्ता भवन्तु जुक्तयः । ईन्द्रं विश्वं अवीरधन् समुद्रस्य च संगिरः । रथीतमं रथीनां राजानं संपतिं पतिम् ।
 इत्यनेन लोहितवाससा परिधाप्य कन्यामांशुमरेत् । आज्यमिश्रेण परसा तयोरङ्गलीरूपस्तूर्याद्राकृतैः परिपूर्यानेया अनरोः
 शिरसि अकृतं निक्षिपेत् । ॐ श्रियो मे कामः समुध्यतां यशो मे कामः समुध्यतां प्रजा मे कामः समुध्यतां पशु मे-
 कामः समुध्यताम् । एवं त्रिः कृत्वा ॐ दशावनिभ्यो दशकक्केभ्यो दशयोक्तेभ्यो दशयोजनेभ्यो दशाभिर्बुभ्यो अर्धतथा-
 वेभ्यो दशश्रियो दशयुक्ता बहद्वाः । इति मन्त्रेण तां योक्तेणावेक्य ॐ अग्ने विश्वेभिः सुनीकदेवैरुणावन्तु प्रथमः सौद

॥ * ॥ अथेदि विवाहपद्धतिः ॥ * ॥

शोनिम् । कुलारिनं वृत्तवन्तं सावित्रे वज्रं नरं यजमानारं साधु । इत्यनेन कन्यावामदक्षिणकेशपाशयुग्मरा बध्नीयात् । अथ लौकिकमाचारं वृद्धोपदिष्टमाचरित्वा प्रतिग्रहं स्थानात् । ॐ यदेषि मनसा दूरं दिशोऽनुपवमानो वा । हिरण्यपर्णे विकर्णः सदा सम्यनसूकरोतु अमुकि देवि ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

अथ विवाहहोमक्रमः ॥ * ॥ ब्राह्म्यर्षिदैवप्रजापत्यविवाहेषु होमानन्तरं परिणयक्रमः । गान्धर्वाशूरपैशाचराक्षसेषु परिणयानन्तरम् । कन्यासहिते वरो होममगुपत् गच्छेत् । आत्वनो दक्षिणपार्श्वे कन्यामुपवेश्य ॐ स्वस्तिमूलं पठित्वा प्राणाना-
श्रया ॐ अद्य अस्यां ये ऋष्याऽतुदिक्ष्यार्थं विवाहहोमं करिष्ये । देवतापरिग्रहार्थं प्रजापतिं सदमित्यां ॐ भूभुवः स्वः स्वाहा इदं प्रजापतय नमः । इति समिधावग्नावधाय अग्निर्वाहितेऽग्नौ अग्निं जातवेदनमिधेन प्रजापतिं प्रजापतिष्वाघारदेवते आज्येन अग्निं पवमानमग्निं पवमानमव्यमगं प्रजापतिक एताः प्रधानदेवता आज्यद्रव्येण अर्चयन् वरुणं पृथग्देवताः प्रधा-
नदेवता लाजद्रव्येण अग्निं श्विकृतुताज्येन इधुसंनहनेन रुद्रं विश्वान् संश्वरेण सर्कप्रारश्चित्तदेवता अग्निं देवान् विक्रुं अग्निं वायुं सूर्यां प्रजापतिक ज्ञाताज्ञातदोषनिर्हरणार्थमनाज्ञातमिति तिस्रः आज्यद्रव्येण सांज्ञेन कर्मणा सदयोऽहं यक्ते । प्रोक्त्वा श्रवणानाद्य चमसंकेत प्रकारेण पात्रासादनं कृत्वा अग्नेः पश्चात् सोपलदृशदमैशान्यां दिशि पूर्णकलसं प्रतिष्ठा-
प्यात्प्राक्त्य उन्नतस्यां दिशि सप्ततुल्यमूर्त्तिन् प्रागग्रान् निक्षिपेत् ततः पवित्रकरणदि यजमानारद्धो वरः आज्याधिप्रापणान्तं कृत्वा आज्येन सह लाजानपि पर्याग्निकरणार्थं विधाय पूर्वविधिना श्रवणं संयुज्य इध्वाधानादि आयारात्तं कृत्वा आज्यभागो

नस्तः । योजकनामानमग्निं संपूज्य अग्न आग्न्युत्थीति तिसृणां शतं वैखानसां धवयः अग्निः पवमानो देवता गारव्रीच्छन्दः
 आज्यहोमे विनियोगः । ॐ अग्न आग्न्युत्थि पवस्य आसुरोर्जमिषक न । आरेराधस्य दुःसुनां स्वाहा । इदमग्नये पवमानाय नमः
 ॐ अग्निर्धामिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः । तमीमे महागयं स्वाहा इदमग्नये पवमानाय नमः । ॐ अग्नये पवस्य स्वपा अग्नेर्वर्चः
 सुवीर्याम् । दधद्वर्यीं मरिपोषं स्वाहा इदमग्नये पवमानाय नमः । अर्ध्यामेतास्य रघुग्रन्थविष्यमा देवता तृक्षुपच्छन्द आज्यहोमे विनि-
 योगः । ॐ त्वमर्ध्यामा भवसि यत् कनीनां नाम स्वधावनुहं वितर्षि । युष्मन्ति दितं स्वधितं न गोभिर्धदम्पती सुमनसा कृणोषि स्वाहा इति
 अर्ध्यामे पवमानाय नमः । प्रजापते नत्नित्यास्य हिरण्यगर्भधामिः प्रजापतिर्देवता तृक्षुपच्छन्द आज्यहोमे विनियोगः । ॐ प्रजापते-
 नत्नदेतान्येनो विश्वारूपानि परितो बभूव । यत्कामांस्तुजुह्वमस्तुनोहस्त वयं न्यामः पतरौ रयीणां स्वाहा । इदं प्रजापतये नमः । इति
 बध्वाहारको वरः पञ्चाहत्तुत्रा लज्जावनताननामर्कोरतनुधीं कुर्यात् । ततः प्राञ्चुष्या उपविष्टार्यास्त्याः पुरस्ताद्वरः प्राञ्चु-
 खस्तिष्ठन् उन्नानेन हस्तैः उन्नानदक्षिणहस्ताङ्गुलीरेव पुत्रकामो गृह्णीयात् । स्त्रीकामो रोमान्तुं हस्तनुत्तानम् । उन्नानकामः सान्द्रुर्ध्वं
 करम् । गृह्णामीत्यास्य सूर्यासावित्रीधामिर्भगोर्ध्यामा देवता तृक्षुपच्छन्दः हस्तग्रहणे विनियोगः । ॐ गृह्णामि ते सौभगत्वार हस्तं
 मया पत्या जरदक्षिर्धामम् । भगोर्ध्यामा सविता पुरनिधर्महं त्वा दुर्गाहपत्याय देवाः । इत्यनेन पुनस्तथैव पूर्ववदासने
 उपविश्या वरो बध्मङ्गलिमद्विः प्रोक्षति । ततो बध्मङ्गलो बधूसोदर तदभावे पितृव्यास्य पितृश्वसुर्वा मातुलस्य मातृ-
 श्वसुर्वा पुत्रः भ्रातृप्रतिनिधिर्वा लाजान् द्विरावपति । ततो वरः शूर्पगतान् लाजान् अङ्गलिस्थानपि घृतश्रवणेणाभिधायावदान-

धर्मेण । ॐ अर्घ्यमणं नु देवः कन्यामग्निमयच्छत । स ईमां देवोऽर्घ्यामा प्रेतो मुष्णतु मामुतः स्वाहा । इदमर्घ्याये नमः ।
 इति वरे पठिते पत्नी अङ्गुलिभेदमकुर्वती अङ्गुल्याग्रेजुहोति । ततो बहुरुदकुम्भश्च च दृशद्वर्जं त्रिः प्रदक्षिणं बधुसहितो
 वरः करोति । ॐ अमोहमग्नि मा त्वं मा त्वमश्च मोहं द्यौरहं पृथिवा त्वं तावेव विवर्हावहै सह रेतो दधावहै प्रजां
 प्रजनयवहै । सम्प्रेयो रोचिषु सुमनश्चामानो जीवेमः शरदः शतम् । ततो वरः उभाभ्यां पादाभ्यां बधुं दृशदमारो-
 हयति । ॐ ईमश्मानमारोहाशेव त्वं हिरा भव । सहस्रपुत्रा यतोऽभितिर्छ प्रतन्यतः । इति मन्त्रेण पुनः पूर्वदण्ड्याप-
 स्त्रणादिलाजारोपणान्तं कृत्वा ॐ वरुणं नु देवः कन्यामग्निमयच्छतः । स ईमां देवो वरुणः प्रेतो मुष्णतु मामुतः स्वाहा ।
 इदं वरुणाय नमः । इति पूर्ववज्जुहोति । पूर्ववत् प्रदक्षिणं कृत्वा ॐ ईमश्मारोहणं पूर्ववत् करोति । पुनः पूर्ववत्
 लाजारोपणान्तं कृत्वा ॐ पुष्यं नु देवः कन्यामग्निमयच्छत । स ईमां देवः पूषा प्रेतो मुष्णतु मामुतः स्वाहा । इदं पुष्ये
 नमः । इति पूर्ववज्जुहोति । पूर्ववत् प्रदक्षिणं कृत्वा ॐ ईमश्मानमित्यश्मारोहणं पूर्ववत् करोति । ततश्चतुर्थेऽवशिकान्
 लाजान् शूर्पकोणस्थान् ॐ प्रजापतये स्वाहा । इदं प्रजापतये नमः । इति पठित्यर्थं जुहोति बधुः । यदिगड्ढरलोम्ना
 पूर्वदक्षिणोत्तरशिखे बद्धे स्नातां तदा ते विश्रंसरति । प्रत्वा मुष्णामि द्वयोः सूर्यासावित्रीश्वरिः सूर्यासावित्री देवते
 तृप्तुपूज्यः शिखामोचने विनियोगः । ॐ प्रत्वा मुष्णामि वरुणश्च पाशादेषन त्वा बध्नां सविता सुसेवः । स तस्य योनो
 सुकृतस्य लोके अरिष्ठां त्वा सह पत्या दधामि । इति दक्षिणाशिखामोचनम् । ॐ प्रेतो मुष्णामि सुक्षामि मामुत सुतस्करं

यथेयमिन्द्रमीटुः सुपुत्रां सभगां कृणु । इति वामशिखामोचनम् । ततः प्रतीचीमारभ्य त्रैशानीं यावत् सप्ततुल्यमुक्तिषु बधु
 दक्षिणपादं गृहीत्वा प्रथमनिष्क्रिपुक्रमेण ॐ इय एकपदी भव सा मामनुव्रता भव पुत्रान् विन्दावहै बहून्सुते सन्तु जरदक्षरः ।
 इति द्वितीय मण्डलिकागमनम् । ॐ रायस्पोषाय त्रिपदी भव सा मामनुव्रता भव । पुत्रान् विन्दावहै बहून्सुते सन्तु जरदक्षरः ।
 इति तृतीय मण्डलिकागमनम् । ॐ मायो भव्याय चतुष्पदी भव सा मामनुव्रता भव । पुत्रान् विन्दावहै बहून्सुते सन्तु जरदक्षरः ।
 इति चतुर्थ मण्डलिकागमनम् । ॐ प्रजाभ्याः पञ्चपदी भव सा मामनुव्रता भव । पुत्रान् विन्दावहै बहून्सुते सन्तु जरदक्षरः ।
 इति पञ्चमीम् । ॐ ऋतुभ्याः षट्पदी भव सा मामनुव्रता भव । पुत्रान् विन्दावहै बहून्सुते सन्तु जरदक्षरः । इति षष्ठीम् । ॐ सखा
 सप्तपदी भव सा मामनुव्रता भव । पुत्रान् विन्दावहै बहून्सुते सन्तु जरदक्षरः । इति सप्तमीं मण्डलिकाम् । इति बध्वा दक्षिण- २२४
 पादमाक्रामयेत् । ततो ब्रह्मा आचार्यो वा जीवपतिपुत्रा ब्राह्मणी वा वेद्यां दम्पत्योः गिरिनिःसङ्गो कृत्वा त्रैशानीं दिक्-
 कलसोदकेनाभिषिक्तेत् । ॐ अनाद्भुक्तमन्याश्विनं देवानामोजोभिश्चुक्तिपाः । अनभिस्त्यङ्गसा सत्यभुपगेरं त्वित्त्वे याथाः ।
 ॐ यत् कङ्कीवां सङ्गवनं पुत्रोऽङ्गिरसामवेतिना । नो अद्य विश्वे देवाः सङ्प्रियन्तां समवीरणाम् । ॐ आ नः प्रजां
 जनयतु राजर्षाय समनञ्जयाम् । अद्भुमङ्गलीः पतिलोकमाविश शनो भव द्विपदेशं चतुष्पदे । ॐ इमां त्वमिन्द्रमीटु सुपुत्रां
 सुभगां कृणु । दशान्यां पुत्रमाधेहि पतिमेकादशं कृषि । सत्राञ्ज्नी शङ्करे भव सत्राञ्ज्नी शङ्करे भव ननान्दरि सत्राञ्ज्नी भव
 सत्राञ्ज्नी अधिदेवसु । ॐ ननुद्भुज्योऽर्थां सलिलस्य मध्यां पुनानायं तानि विशमानाः । इन्द्रो वा बज्जी इयत्तो रराद ता आपो

देवीरिह मामबन्तु । ॐ वा आपो दिव्या उत वा अवनि खनिद्रिमा उत वा याः स्वयं याः । समुद्रार्था याः शुचरः पावकास्त
 आपो देवीरिह मामबन्तु । ॐ यामां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यन् जनानाम् । यधुश्च्युतः शुचरो याः
 पावकास्त आपो देवीरिह मामबन्तु । ॐ यामु राजा वरुणो यामु सोमो विश्वे देवा यामुर्जं मदन्ति । वैश्वानरो वाश्वग्निः
 प्रविष्टस्त आपो देवीरिह मामबन्तु । ॐ आपोहिष्ठा मयोभुवस्ता न उर्जे दधातन । महैरणाय चक्षसे । ॐ यो वः निवतन्नो
 रमस्तस्य भाजयतेह न । उशतीरिव मातरः । ॐ तन्मा अरुणमाम वो वस्य ऋणाय जिनुथ । आपो जनयथाच न । तत आग्ने
 उपविश्याज्येन जुह्यात् । यदस्येत्यस्य हिरण्यगर्भश्चिः श्विक्कृदग्निर्देवता प्रकृतिच्छन्दः श्विक्कृद्वामे विनियोगः । ॐ यदस्य
 कर्गणो इत्तरीरिचं यद्वान्युनमिहाकरं अग्निः श्विक्कृद्विद्वान् । सर्वं श्विक्कृत् सुहृतं करोतु । अग्नये श्विक्कृते सुहृतहृते
 सर्वप्रार्थिश्चिन्ततीनां कामानां समर्द्धयित्त्वे सर्वानः कामान् समर्द्धय स्वाहा । इदमग्नये श्विक्कृते ततः । रुद्राय स्वाहेति
 वर्ज्जम् । ततः प्रार्थिश्चिन्तहोमः । अयाश्चेत्यस्य विमदश्चिर्विररानग्निर्देवता पञ्क्तिच्छन्दः प्रार्थिश्चिन्तहोमे विनियोगः । ॐ अया-
 श्चाग्ने सानतिशक्तिपाश्च सत्रमित्त्वमरा असि । अयसा वरसा कृते यामं इवामोहिषे अयानो धेहि तेवज्जं स्वाहा । इदमग्नये
 नमः । अतो देवा इत्यस्य मेधातिथिश्चिर्विररानग्निर्देवता गारत्रीच्छन्दः प्रार्थिश्चिन्तहोमे विनियोगः । ॐ अतो देवा अवतु नो
 यतो विकुर्षिचक्रमे । पृथिव्याः सप्तधामभि स्वाहा । इदं देवेभ्यो नमः । इदं विकुर्षित्यस्य मेधातिथिश्चिः श्रीविकुर्षिर्देवता
 गारत्रीच्छन्दः प्रार्थिश्चिन्तहोमे विनियोगः । ॐ इदं विकुर्षिचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समुत्तमस्य पांशुले स्वाहा । इदं

विष्णवे नमः । व्याहृतीनां परमेष्ठी प्रजापतिर्वायुः सूर्याः प्रजापतिर्देवता दैवी गायत्री वैव्याकिर्दैवी बृहतीच्छन्दांसि
 प्रारश्चिद्धहोमे विनियोगः । ॐ त्रुः स्वाहा । ईदमग्नये नमः । ॐ त्रुः स्वाहा । ईदं वायवे नमः । ॐ स्वः स्वाहा । ईदं सूर्याय
 नमः । ॐ त्रुः स्वः स्वाहा । ईदं प्रजापतये नमः । अनाज्जातमिति द्वाभ्यां हिरण्यगर्भश्वायिर्निर्देवता अनस्तुपूच्छन्दः ज्ञाताज्ञात-
 दोषनिर्हरणार्थं होमे विनियोगः । ॐ अनाज्जातं सदाज्ञातं यज्ञस्य क्रियते मिथः । अग्ने तदस्य कम्पय त्वं हि वेथ यथायथं
 स्वाहा । ईदमग्नये नमः । ॐ पुरुषसमिधो यज्ञो यज्ञः पुरुषसमिधः । अग्ने तदस्य कम्पय त्वं हि वेथ यथायथं स्वाहा । ईद-
 मग्नये नमः । यं पाकत्रेत्यस्य वितथश्वायिर्निर्देवता त्रुपूच्छन्दः प्रारश्चिद्धहोमे विनियोगः । ॐ यं पाकत्रा मनसा दीन-
 दक्षा यज्ञस्य तनुते मर्त्यासः । अग्निक्रोता क्रतुविद्धि जानन् यजिष्ठो देवा ऋतुशो यजातु स्वाहा । ईदमग्नये नमः । ततः
 पूर्णपात्रमानीय बर्हिषि निधायान्तना परिपूर्णं ॐ पूर्णमसि पूर्णं मे त्रुयाः । सुपूर्णमसि सुपूर्णं मे त्रुयाः ।
 सदसि शम्भे त्रुयाः । सर्कमसि सर्कं मे त्रुयाः । अक्षितिरसि मामेक्षेष्ठां । प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्ताम् दक्षि-
 णस्यां दिशि मासाः पितरो मार्जयन्ताम् । प्रतीच्यां दिशि वेदाः पशवो मार्जयन्ताम् । उदीच्यां दिशि आप ऋषयो वन-
 स्पतयो मार्जयन्ताम् । उक्लायां दिशि यज्ञः संवत्सरौ मार्जयन्ताम् । सुमित्रिया न आप ऋषयः सन्तु । इति पूर्णपात्रोदकेना-
 त्नमभ्युक्ष्य ॐ दुर्मित्रियास्तस्यै सन्तु । इति बर्हिषि निनयेत् । ततो नक्षत्रदर्शनपर्यान्तुं दम्पतिर्मौनमालभ्य रात्रावरुद्धतीं
 सप्तर्षींश्च दृष्ट्वा ऋषवः ते राजा वरुणो ऋषवः देवो बृहस्पतिः । ऋषवन्तु ईन्द्रश्चाग्निश्च राक्षसं धारायां ऋषवम् । अविधवा भव

॥ * ॥
॥ * ॥
॥ * ॥
(५२)

वर्षानि शतं साग्रं सुव्रता । तेजस्वी च यशस्वी च धर्मपत्नी पतिव्रता । जनयतु कृष्णपुत्राणि वा च दुःखं लभेः क्वचिद् । भर्ता
ते सोमपो नित्यं भवेद्धर्मपरायणः । अकृष्णपुत्रा भवतु सुभगा च पतिव्रता । भर्तुश्चैव पितुर्भ्रातृदयानन्दिनी सदा ।
इन्द्रश्च तू यथेन्द्राणी श्रीधरश्च यथा रमा । शक्रश्च यथा गौरी तथा त्वमपि भर्तुरि । अत्रैषथानुसूया श्राद्धनिष्ठस्याप्यरुक्ता ।
सती यथा कौशिकस्य तथा त्वमपि भर्तुरि । क्रुवैधिपोहस्यामग्नि मय्यं त्वादद्बृहस्पतिः । मया पत्या प्रजापतिः स जीव शरदः
शतम् । इति पठन् क्रुवमीकश्चेति वरेणोक्तं जीवपत्नी प्रजां विविन्देयं इति मन्त्रेण वाचं विसृजेद्ध्रुः । यदि न पश्याति
तथापि पश्यामि इति वदेत् । जीवपतिपुत्राया त्राकण्या गृहे सह वा तां रात्रिं गमयेत् । रात्रौ तु मौनवर्जम् ॥ * ॥

॥ * ॥ इति विवाह होम प्रयोगः ॥ * ॥

अथ ग्रामान्तर गमन विधिः । एवमवृत्तित विवाहो वरः सभार्याः ग्रामान्तरं स्वमन्दिरं वा दोलादिना गच्छेत् । तदा पूषा
त्वेतो नयत्रिन्यास्य सूर्यासावित्रीश्विः सूर्यासावित्री देवता त्रुपूषदः वा नारोहणे विनियोगः । ॐ पूषा त्वेतो नयतु हस्तं
गृहाशिनो त्वा प्रवहतां रथेन गृहान् गच्छ गृहपत्नी यथा । सोपिनिनीं त्वविदथ मा वेदासि । इत्यनेन वधुं यानमारोहयेद्वरः ।
स्वयं तूकीं विवहाग्निग्रतो दम्पत्योर्नरति । स्वग्रामेहप्ययं विधिः । वयं नि वासः जीवनाथ पुत्राया त्राकण्या गृहे कर्तव्यम् ।
अन्तरा चेरदपि तदा । अश्वत्थीरीयत इत्यस्य सप्तशर्की ककुभश्विर्विन्दो देवता त्रुपूषदः नावारोहणे विनियोगः । ॐ अश्वत्थ-
तीरीयते संरुभधुं संतिष्ठत प्रभवत सुखार । इति पूर्वार्कष्टेन हस्तं गृहीत्वा वधुं नावारोहयेद्वरः । अत्राज्य होमे येषु

॥ * ॥ सकसंकेतमपह्निः ॥ * ॥

मन मोवादि वान् वृद्धेयान्तिवजान् । इति कर्कन गीत उक्तयेष्वः । गच्छन्ति वृद्धिविरोधादिनि तदा क्वि
 र्गदत्तितया कान्तिवित्थिविरोधादिभ्यो देवते कर्णत्तिसंज्ञे कपो विनियोगः । क्वि र्गदत्तौ विषये वा अथे नान्तिवृत्तित
 शाययेष । वायु विरोधो य इदं न ने विवेक यः पतिव्ये । इति कपो । एकग्रयेवपयं विधिः । गच्छन्ति
 वृद्धिनि एवायथयान्तिने वृद्धवृद्धयेषु अतिवेने तदा । या विदन् परिपन्नि इत्ययं गच्छन्तिषुः यथेया देवता अर्कपुत्रं
 कपो विनियोगः । ए या विदन् परिपन्निने वा यथा गीदन्ति नपत्ति अनेति नपत्तिनपत्तिनपत्तिनपत्तिनपत्तिनपत्ति
 वृद्धं शयिकान् पच्छे तदा सुवसन्तिवित्तया गच्छन्तिषुः गच्छन्ति देवता अर्कपुत्रं कपो विनियोगः । सुवसन्तिवित्तं वृद्धिवि
 मयत । मोत्तितयैमा द्वा यथास्य विपरेत न इति कपो । तः इह विनियोगः गच्छन्ति देवता अर्कपुत्रं
 गच्छन्तिवित्तं विनियोगः । इह विनियोगः अकषते शययतयान्तिनं गेव गच्छन्तिनं तदा तदास्य विनियोगः
 गच्छन्ति । इति कपो । इति कपो ।

इति एवायत्र गान विधिः

॥ * ॥

॥ * ॥

॥ • • ॥ अथेदि चतुर्थीहोमः ॥ • • ॥

अथ चतुर्थी होम प्रयोगः ॥ * ॥ ॐ शक्ति नो विनीता इत्यादि शक्ति वाचनं कृत्वा श्चिण्डले विवाहाग्निं प्रतिष्ठा-
पान्नाधानं कुर्यात् । प्राणानाधम्य चतुर्थीहोमं करिष्ये इति सकल्प्य तदङ्गमन्नाधानं करिष्ये देवतापरिग्रहार्थं प्रजापतिं
समिद्ध्यां ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहा । इदं प्रजापतये नमः । इति द्वे समिधावग्नावाधार । अग्निमन्नाहितेहमो अग्निं जातवेदमं
समिधेन प्रजापतिं प्रजापतिर्वावरदेवते आज्येनाग्नीसोमो चक्षुमी आज्येन सूर्यासावित्र्याः प्रधानदेवता आज्यद्रव्येण इधमन्-
हनेन रुद्रं विश्वान् देवान् संश्रावेन् सर्वप्रारश्चित्तदेवता अग्निं देवान् विक्रुं अग्निं वायुं सूर्यां प्रजापतिं त्वाताज्जातदोषनिर्ह-
णार्थं अनाज्ञात मिति तिस्रः आज्यद्रव्येण साङ्गेन कर्षणा सद्व्योहहं यक्ते । इति सकल्प्य अग्नेः पश्चात् प्राचीं वीव नुत्तरलोमानदुह-
र्ष्यास्तूर्य्य पृर्व्वे परिसमूहनपर्य्युक्त्वापरिवेचनानि अग्नेः कृत्वा पात्रासादनं कृत्वा प्रोक्त्वा श्रवमासाद्येति प्रकारेण कृत्वा
तस्मिन् चर्षणि उपविक्त्या वधा अन्नारक्तो वरः ईध्नाधानमाधारान्तुं कृत्वा आज्यभागो हत्वा शिथिनामानमग्निं संपूज्य आ न इति
चतसृणां सूर्यासावित्री ऋषिः सूर्यासावित्री देवता नानाच्छन्दांसि आज्यहोमे विनियोगः । ॐ आ नः प्रजां जनयतु
प्रजापतिराजर्षय समनस्तूर्य्या । अद्रुमङ्गलैः पतिलोकमाविश न्नो भव द्विपदेशं चतुष्पदे स्वाहा । इदं सूर्याय नमः ।
ईमां त्रिभिर्दमीतः सुपुत्रां सुभगां कृणु दशांश्चां पुत्रमाधेहि पतिमेकादशं कृधि स्वाहा । इदं सूर्याय नमः । ॐ सत्राज्जी
श्वशुरे भव सत्राज्जी श्वश्रां भव । ननान्दरि सत्राज्जी भव समाज्जी अधिदेवसु । इत्यादि पठन् चतुराज्याहतिर्हत्वा दधि प्राश्नाति
वरः । समञ्जस्रित्या सूर्यासावित्री ऋषिर्देवी अनुष्टुप्छन्दः जपे विनियोगः । ॐ समञ्जस्त विश्वेदेवाः समापो हृदयानि

नो । नद्यातरिशा संधाता समुदेर्क्री दधातु नो । इतानेन शेषं पठित्वा प्रयच्छति । यदा द्वाहतिशेषेणाज्येन बहुदयः स्वदयकानक्ति
 तदापि समञ्जस्यति, तानेनैव विवाहवेलायां वधा परिधृतमव्ययम् । ॐ सत्येनोत्तुभिता भूमिः सूर्येणोत्तुभिता द्यौः । ऋतेनादित्या-
 स्तिष्ठन्ति दिवि सोमो अधिष्ठितः । सोमेनादित्या बलिनः सोमेन पृथिवी मही । अथो नक्तत्राणामेषानुपस्थे सोम आहितः । सोमं
 मन्यते पापिवान् षट् संपिपिं वधात्तेत्यावधिमिति सूक्तार्थविदे विप्राय दद्यात् । ब्रतान्ते ब्राह्मणान् भोजयित्वा एतान् स्वस्ति वाचयेत् ।
 ॐ स्वस्तीति प्रतिज्युः ब्राह्मणा वरेण पूजिताः । स्वस्त्यादि वाचयित्वा दौष्टियं तामुपगच्छति मुहूर्ते शोभने तस्या त्रीडा न स्या-
 दथथा तथा । इति गृहोक्त्याज्यहोमः । गृहोपरिशिक्तमते तु चतुर्थीहोमश्चरुणैव । अथ चतुर्थी होमात् त्रिरात्रे निरुते द्वाद-
 शरात्रे सप्तसरे वा महाव्याहृतिभिर्द्वा स्थानीपाकस्य जुहोति । अथाज्याहृतयः । ॐ भूरग्नये च पृथिव्यै महते च स्वाहा । ॐ भुवो
 वायवे चान्तुरीकाय महते च स्वाहा । ॐ स्वरादित्याय च महते च स्वाहा । ॐ भुभुवःश्चन्द्रमेतच्च नक्तत्रेभ्योदिभ्यश्च प्रजापतये च
 महते च स्वाहा । इत्याज्याहृतयः । अथ चर्वाहृतयः । ॐ अग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि यास्याः पतिस्त्री तनु-
 स्तामस्यामपजहि स्वाहा । इदमग्नये नमः । ॐ वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि यास्याः पतिस्त्री तनुस्तामस्याम
 पजहि स्वाहा । इदं वायवे नमः । ॐ सूर्य प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि यास्या अ-
 पुत्र्या तनुस्तामस्यामपजहि स्वाहा । इदं सूर्याय नमः । ॐ अर्ध्यामणं नु देवं कन्यामग्निमवस्कत । स ईमां देवोर्ध्यामा
 प्रेतो मुक्तातु मामुतः स्वाहा । इदमर्ध्याये नमः । ॐ वरुणं नु देवं कन्यामग्निमवस्कत । स ईमां देवो वरुणः प्रेतो मुक्तातु

गामुतः स्वाहा । इदं वरुणाय नमः । ॐ पूषणं नु देवं कन्यामग्निमवस्कत । स ईमां देवः पूषा प्रेतो मुष्ठातु गामुतः स्वाहा ।
 इदं पूषे नमः । हिरण्यगर्भश्चविः प्रजापतिर्देवता गायत्रीच्छन्दः आज्यहोमे विनियोगः । ॐ प्रजापते ननुदेवतान्येनो
 विशा जातानि परिता बभूव । यत्कामांस्तु जुहमस्तुनो इस्त वयं श्यामः पतयो रयीणां स्वाहा । इदं प्रजापतये नमः । चरुणा
 श्विकृतं समाप्य आज्येन प्रायश्चित्तं समापयेत् इति । आज्यहोमश्चरुहोमयोरपि सतोश्चरुणा श्विकृदिति परिशिष्टकृतो-
 क्तम् । ततो ब्राह्मणाय दक्षिणां दद्यात् । भोजयेत् । ते तृप्ता आश्विनं दद्यादिति ॥ * * * * *
 ॥ * * * * * ॥ इति श्रीवायुदेव भट्ट विरचिताश्वालायन पद्धतौ चतुर्थी होम प्रयोगः ॥ * * * * *

अथ गर्तधान प्रयोगः । गृहपरिशिष्टोक्तेन गर्तधानमिहोच्यते । शुभलग्न तिथिषु मातृपूजापूर्वकमाभ्युदयिकं कृत्वा कर्त्ता
 उलेपनाद्यग्निप्रतिष्ठापनास्तुं कृत्वावाधानं कुर्यात् । प्राणानायम्य मारुतनामानमग्निं संस्थाप्य पूर्ववदोपासनं कृत्वा तस्मिन्नेवाग्नौ
 अदेत्य्यादि कर्त्तव्यं गर्तधानं कर्म तदङ्गमवाधानकाहं करिष्ये इति मन्त्रं स्रुताङ्कामेकां समिधं कृत्वा अग्निं स्वाहिते इग्नौ
 अग्निं जातवेदमग्निधेन प्रजापतिं प्रजापतिष्ठाघारदेवते आज्येनाग्नीसोमो चक्षुषी आज्येन प्रजापतिं प्रधानदेवताश्चरु-
 द्रव्येण अग्निं श्विकृतं हविः शेषेण रुद्रमिधुमन्नहनेन विश्वान् देवान् संश्रावेण विष्णुर्धोनिमिति तिस्रः नेजमेधिति तिस्रः
 प्रजापते ननुदित्येकाज्यद्रव्येण सर्वप्रायश्चित्तदेवता अग्निं देवान् विष्णुं अग्निं वायुं सूर्यां प्रजापतिं ज्ञाताज्ञातदोष-

निर्हरणार्थमनाज्जातमिति तिस्रः आज्यद्रव्येण सांख्येन कर्मणा सदयोऽहं यत्ने इत्याचार्य्यं ॐ प्रजापतये स्वाहा । इदं प्रजापतये नमः । इत्याज्यान्ते समिधावग्नावधाय पूर्व्ववत् परिसमूहनादि आज्यभागान्तुं विभागवर्ज्जं कृत्वा पूर्व्वोक्तावदानधर्मेण सूचा प्राजापतयं चरुमादार । ॐ विकुर्षोनिं कम्पयतु त्वृष्टा रूपानि पित्रवतु । आसिष्ठतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते स्वाहा । इदं विक्रवे नमः ॥ १ ॥ ॐ गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वति । गर्भं ते अश्विनो देवा वाधतां पूरुश्रजो स्वाहा । इदं विक्रवे नमः ॥ २ ॥ ॐ हिरण्यी अरणीयं निर्मन्त्रितोऽश्विना ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे स्वाहा । इदमश्विनीकुमाराभ्यां नमः ॥ ३ ॥ नेजमेधिति तिसृणां हिरण्यगर्भश्चिबिबिर्बुर्देवता अनुष्टुप्छन्दश्चरुहोमे विनियोगः । ॐ नेजमेध परापत सुपुत्रः पुनरापत । अश्वि मे पुत्रकामारै गर्भमाधेहि यः पुमान् स्वाहा । इदं विक्रवे नमः ॥ ४ ॥ ॐ यथेयं पृथिवी मह्यन्ताना गर्भमादधे । एवं तं गर्भमाधेहि दशमे मासि सूतवे स्वाहा इदं विक्रवे नमः ॥ ५ ॥ ॐ विष्णो श्रेष्ठेन रूपेणास्यां नार्व्यां गर्भिण्यां पुमांसं पुत्रमाधेहि दशमे मासि सूतवे स्वाहा । इदं विक्रवे नमः ॥ ६ ॥ ॐ प्रजापते ननुदिति हिरण्यगर्भश्चिः प्रजापतिर्देवता तृष्टुप्छन्दश्चरुहोमे विनियोगः । ॐ प्रजापते ननुदेतानान्यो विश्वा जातानि परिता वतुव । यत्कामांस्तु जुह्वन्सुरोऽस्तु वयं श्यामः पतरयो रयीणां स्वाहा । इदं प्रजापतये नमः । इति सप्त चर्काहतीर्ज्जु होति । रधेन दह्यामित्यस्य आत्रेयो वसुश्चतश्चिबिबिर्बुर्देवता तृष्टुप्छन्दः अग्न्युपस्थाने विनियोगः । ॐ रधेन दह्यां प्रहिचातरश्च ररुक्णान् द्वेषारो पिपर्वि यं सह नम्पत देवानशो अग्ने पाहि नृतमवाजे अस्मान् । वयन्ते अग्ने उक्तै